

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ УКРАЇНИ
КАФЕДРА ТУРИЗМУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавра
за спеціальністю 242 Туризм і рекреація,
освітньою програмою «Туристично-екскурсійне обслуговування»

на тему: **«РОЗВИТОК КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В ЛЬВІВСЬКІЙ
ОБЛАСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ»**

здобувачки вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня
Якобчук Юлії Михайлівни

Науковий керівник: Попович С. І.
кандидат історичних наук, доцент

Рецензент: Васильчук В.М.,
доктор історичних наук, професор, професор
кафедри психології і туризму Київського
національного лінгвістичного університету

Рекомендовано до захисту на засіданні
кафедри протокол № 12 від 20.05.2024 р.)

Завідувач кафедри: Бабушко С. Р.
доктор педагогічних наук, професор

Київ – 2024

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ. ANNOTATION.....	3
ВСТУП	4-7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ	8-26
1.1. Поняттєво-термінологічний апарат дослідження.....	8-20
1.2. Ступінь наукового опрацювання досліджуваної теми.....	20-26
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	27-57
2.1. Характеристика ресурсного та інфраструктурного потенціалу культурного туризму Львівщини.....	27-41
2.2. Розвиток культурного туризму в Львівській області на сучасному етапі.....	41-57
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	58-72
3.1. Проблеми розвитку культурного туризму на Львівщині.....	58-64
3.2. Перспективи та пріоритети розвитку культурного туризму в досліджуваній області.....	64-72
ВИСНОВКИ	73-76
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ	77-85

АНОТАЦІЯ

Якобчук Ю. М. Розвиток культурного туризму в Львівській області: проблеми та перспективи. – Рукопис.

Випускна кваліфікаційна робота за спеціальністю 242 Туризм і рекреація, освітньою програмою «Туризмознавство». – Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ. 2024.

Випускну кваліфікаційну роботу присвячено дослідженню проблем і перспектив розвитку культурного туризму в Львівській області. Авторкою осмислено сутність поняття «культурний туризм», розкрито ступінь наукового опрацювання досліджуваної теми, визначено й охарактеризовано ресурсний та інфраструктурний потенціал культурного туризму Львівщини, здійснено аналіз його розвитку на сучасному етапі. Виявлено основні проблеми й окреслено перспективи розвитку культурного туризму в досліджуваній області.

Ключові слова: культура, туризм, культурний туризм, туристично-екскурсійна діяльність, ресурсний потенціал, проблеми, перспективи розвитку.

ANNOTATION

Yakobchuk Yu. M. Development of cultural tourism in Lviv region: problems and prospects. - Manuscript.

Graduation qualification work on specialty 242 Tourism and Recreation, educational program "Tourism Studies". - National University of Physical Education and Sports of Ukraine, Kyiv. 2024.

The graduation thesis is devoted to the study of the problems and prospects of the development of cultural tourism in the Lviv region. The author elaborated the essence of the concept of "cultural tourism", revealed the degree of scientific development of the researched topic, determined and characterized the resource and infrastructure potential of cultural tourism in Lviv region, analyzed its development at the current stage. The main problems are identified and the prospects for the development of cultural tourism in the studied region are outlined.

Keywords: culture, tourism, cultural tourism, tourist and excursion activities, resource potential, problems, development prospects.

ВСТУП

Актуальність теми. Здавна культура, подорожування, мандрівництво, а згодом екскурсії та туризм, взаємодіяли між собою, були тісно пов'язані спільним прагненням пізнати навколишній світ, свою Вітчизну та рідний край. Культура має безмежну внутрішню цінність і є надважливою передумовою розвитку туризму. У свою чергу, туризм стає суттєвим чинником збереження й популяризації матеріальної та нематеріальної спадщини, заохочує розвиток мистецтва, ремесел та іншої творчої діяльності.

Культурний туризм є одним з найзатребуваніших і найпопулярніших видів туризму, що активно впливає на розвиток світового туристичного ринку. Туристів дедалі більше приваблюють нематеріальні чинники, такі, як атмосфера місця, його історія та традиції.

У цьому контексті актуалізується потреба визначення тенденцій та перспектив розвитку культурного туризму конкретних регіонів і територій, щоб визначити можливості та проблеми, які надає взаємодія між культурою і туризмом, а також переосмислити парадигму репрезентації України та її регіонів у міжнародних культурних відносинах. Це вимагає напрацювання стратегії реалізації багатогранного потенціалу культурного туризму, раціональної промоції на світовому рівні унікальних регіональних туристичних послуг. Однією з провідних дестинацій вітчизняного культурного туризму є Львівська область, яка володіє унікальною історико-культурною спадщиною, що охоплює музеї, театри, археологічні пам'ятки, історичні місця, музику, гастрономію та ін. Саме це й мотивує численних українських та іноземних туристів приїздити сюди з пізнавальною метою.

Однак, аналіз наукових джерел дає підстави констатувати відсутність ґрунтовних праць, присвячених безпосередньо розвитку культурному туризму на Львівщині, особливо з урахуванням сучасних викликів, передусім, повномасштабної російської агресії проти України. Зважаючи на вище

викладене, авторка й обрала для свого кваліфікаційного дослідження тему «Розвиток культурного туризму в Львівській області: проблеми та перспективи».

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є культурний туризм Львівської області.

Предметом дослідження є сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку культурного туризму на Львівщині.

Метою дослідження є комплексний аналіз сучасних тенденцій, проблем і перспектив розвитку культурного туризму на території Львівської області.

Для реалізації зазначеної мети авторкою сформульовано такі **завдання дослідження**:

визначити теоретико-методичні засади дослідження розвитку культурного туризму;

осмислити сутність і термінологічний апарат дослідження;

проаналізувати ступінь наукового опрацювання досліджуваної теми;

розкрити ресурсний та інфраструктурний потенціал культурного туризму Львівщини;

здійснити всебічний аналіз розвитку культурного туризму в Львівській області на сучасному етапі;

систематизувати актуальні проблеми культурного туризму досліджуваної області;

окреслити перспективні напрями розвитку культурного туризму на території Львівщини;

обґрунтувати висновки за результатами кваліфікаційного дослідження.

Джерельна база. У процесі підготовки кваліфікаційної роботи авторкою опрацьовано понад 80 джерел. Передусім, варто назвати науковців, праці яких присвячено комплексному вивченню проблематики розвитку туризму, а саме: Алексєєва Н. Ф. [2], Батьковець Г., Ланда О. [7], Бордун О. Ю. [12], Бошота Н.

В. [15], Голод А. [26], Грановська В. Г., Кацемір Я. В., Фесенко Г. О. [28], Кузик С. П. [41], Мельниченко О. А., Шведун В. О. [44], Ольшанська О. В., Мельник А. О. [48], Писаревський І. М., Мелешко К. К. [55], Саркісян Г. О. [66], , Юхновська Ю. О. [82], Юрченко Ю. Ю. [82] та ін.

Окремі аспекти функціонування туристичної сфери Львівщини, у тому числі й культурного туризму, розкрито в дослідженнях таких науковців як Березівська О. Й., Березівський З. П. [9], Белуха О. М., Павліш Л. В. [10], Бігус М. М. [11], Булатов С. В. [16], Вархоляк Х. В., Миронов Ю. Б. [17], Гагарінов А. Є. [21], Гірняк Л. І., Барна М. Ю. [22], Голиборода І. [24], Давиденко Д. В. Шурик [30, 31], Жук Ю., Боровець З. [33], Запотоцький С., Горін І. [35], Зінько Ю., Мальська М., Антонюк Н. [36], Клапчук О. О. [39], Мандюк Н. [43], Міценко Н., Міщук І., Шепіда М. [46], Роїк О. Р., Лущик М. В. [62], Савіцька О. П. [64], Топорницька М. Я. [74] та ін.

З теми кваліфікаційної роботи авторкою опрацьовано також низку законодавчих і нормативних актів, документів міжнародних та національних організацій, інформаційних матеріалів з всесвітньої мережі Інтернет, що стали у нагоді у процесі написання кваліфікаційної роботи.

Під час виконання кваліфікаційного дослідження авторка послуговувалась такими **методами дослідження** як порівняння, опис, аналіз, синтез, індукція, а також проблемно-орієнтовний, статистичний, картографічний та ін. Вони уможливили дослідження стану розвитку культурного туризму в Львівській області, вивченні й порівнянні кількісних і якісних характеристик туристично-екскурсійних потоків, визначенні результатів діяльності туристичних підприємств й дієвих маркетингових заходів, що популяризували б історико-культурні туристичні маршрути Львівщини.

Теоретичне значення кваліфікаційної роботи полягає у всебічному дослідженні теоретико-методичних засад розвитку культурного туризму в Львівській області.

Практичне значення кваліфікаційної роботи полягає в тому, що її результати можуть сприяти активному рекламуванню, пропагуванню, популяризації та промоції на вітчизняний та міжнародний ринки історико-культурного туристичного продукту Львівщини. Також вони можуть бути використані в освітньому процесі зі здобувачами вищої освіти спеціальності 242 Туризм і рекреація для вивчення таких навчальних дисциплін як «Туристичне краєзнавство», «Організація туристичних подорожей» та ін.

Структурно кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Поняттєво-термінологічний апарат дослідження

Туризм є відносно новою сферою людської діяльності, що динамічно розвивається. Формування та розвиток будь-якої галузі, передусім, знаходить своє відображення у виникненні нової термінології. Для позначення нових понять, що поступово виникають у зв'язку зі значними змінами в суспільстві, утворюються нові терміни, які зазвичай є словами-запозиченнями з інших мов.

В умовах сьогодення неабиякої актуальності набуває проблема трактування та розуміння сучасної туристичної термінології. Це проявляється як серед працівників туристичної сфери, так і поміж потенційних споживачів туристичних послуг.

У нинішніх умовах ринок праці диктує нові, значно вищі вимоги до рівня кваліфікації сучасних фахівців. І тому, більшість підприємств відчувають гостру потребу у кваліфікованих спеціалістах, здатних професійно розвиватися та відповідати все зростаючим вимогам ринку до їх кваліфікації та професійних знань [11; 21].

Тому, на думку авторки, важливим є формування належного понятійно-термінологічного апарату, оскільки його вивчення та тлумачення є найважливішою умовою успішної професійної діяльності та організації подорожей. Доречним є те, що належно сформований лексикон сфери туристичних послуг може вважатися впливовим чинником масової комунікації.

У процесі дослідження авторка вважає доцільним висвітлити такі базові терміни сфери туристичних послуг як «туризм», «туристична індустрія», «туристично-краєзнавчий потенціал», «туристичний продукт», «туристичні ресурси» (матеріального та нематеріального спрямування), «нематеріальна культурна спадщина», «туристична дестинація» та «туристичний ринок». Такий

вибір, 8 насамперед, зумовлений предметом дослідження й охоплює як загальні, так і специфічні терміни, що допоможуть розкрити тему дослідження.

У Законі України «Про туризм» (1995 р.) поняття «туризм» трактується як тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання з оздоровчою, пізнавальною, професійно-діловою чи іншою метою без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування [57]. У своєму дослідженні авторка притримуватиметься саме цього визначення. Іншим загальноприйнятим терміном є термін «туристична індустрія».

Традиційно під туристичною індустрією розуміють «сукупність готелів й інших засобів розміщення, засобів транспорту, об'єктів пізнавального, ділового, оздоровчого, спортивного й іншого призначення, організацій, що здійснюють туроператорську та турагентську діяльність, а також організацій, що надають екскурсійні послуги та послуги гідів-перекладачів» [32]. Сукупність послуг і товарів туристичного призначення створює поняття «туристичний продукт».

Поняття «туристичний потенціал» є одним з найвикористовуваних у вітчизняній туристичній науці та практиці. Однак, як свідчить здійснений авторкою аналіз наукової літератури та джерел з проблеми дослідження, поки що немає єдиного загальноприйнятого визначення цього терміну.

Так, український науковець Г. Захарченко зазначає, що туристичний потенціал – це «сукупність різних матеріальних та нематеріальних потенціалів, які формують туристичний інтерес на певній території та стають основою діяльності з виробництва та використання туристичного продукту і необхідні для управління, контролю та розвитку виробництва та споживання продукції в туристичному комплексі території відповідно до принципів сталого економічного розвитку» [33;14].

Також варто врахувати позицію Г. Андрєєвої та П. Коваль, які у своїх наукових дослідженнях доводять, що поняття «туристичний потенціал території» є досить ємним і багатоаспектним, й означає «сукупність природних,

етнокультурних та соціально-історичних ресурсів», і демонструє «наявну господарську та комунікаційну інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку певних видів туризму» [2; 117].

З огляду на вище вказане, туристичний потенціал ілюструє, у певному значенні, просторове поєднання природних, громадських і природно-суспільних ресурсів, резервів і можливостей для організації та здійснення туристичної діяльності. Він охоплює:

природні ресурси (клімат території, рельєф, ландшафти, унікальні екосистеми);

пам'ятки культури, історії, археології, архітектури та ін.;

інфраструктуру туризму;

матеріально-технічну базу [61; 124].

Усі вищеперераховані групи та їх компоненти пов'язані між собою, і відсутність хоча б одного з них унеможливорює розвиток туризму в цілому.

Далі авторка проаналізує наявні трактування вітчизняними та зарубіжними науковцями поняття «туристичний продукт».

Відповідно до Закону України «Про туризм» (1995 р.) туристичний продукт – це попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо) [57].

Вітчизняні та зарубіжні науковці трактують цей термін по-різному, в залежності від підходу. Нижче авторкою наведено кілька визначень «туристичного продукту». Так, вітчизняний науковець О. Бейдик вважає, що туристичний продукт – це «набір послуг, що входять у вартість туристичної поїздки за певним маршрутом з комплексним обслуговуванням» [10; 95].

Науковці М. Мальська, В. Худо та В. Цибух окреслюють туристичний продукт як «упорядковану сукупність туристичних послуг, робіт і товарів (пакет туристичних послуг), що складається як мінімум з двох або більше одиничних чи 10 множинних туристичних послуг, робіт, товарів і засобів забезпечення, інших туристичних ресурсів, достатніх для задоволення потреб туристом» [42; 29].

На переконання відомої дослідниці проблем туризму О. Любіцевої, туристичний продукт – це «комплекс туристичних послуг, благ та товарів, що забезпечують реалізацію мети подорожі. Туристичний продукт у формі туру виступає товаром на туристичному ринку» [39; 116].

Натомість зарубіжні вчені А. Дайан, Ф. Букерель, Р. Ланкар та Р. Олл'є відзначають, що туристичний продукт одночасно являє собою сукупність складних різномірних елементів: природних ресурсів, культурних, архітектурних та історичних пам'яток, технологічних можливостей, які можуть привабити туриста та простимулювати його здійснити подорож; обладнання, яке саме по собі не є чинником, що впливає на мотивацію подорожі, але за його відсутності виникають численні перешкоди для можливої подорожі (засоби розміщення туристів, ресторани, кафе, необхідне обладнання для відпочинку та занять спортом); можливості пересування, які певною мірою залежать від моди на різні види транспорту, що використовуються туристами. Такі можливості оцінюються скоріше з точки зору їх економічної доступності, ніж з точки зору швидкості пересування [13; 341].

З наведеного переліку визначень видно, що поняття «туристичний продукт» науковці розглядають з соціальної та соціально-економічної точки зору. Спільним у вказаних визначеннях є те, що всі дослідники розглядають це поняття, як комплекс товарів і послуг. На думку науковців основними чинниками, що впливають на формування самого туристичного продукту є

географічне положення, соціокультурний розвиток населення та економічний стан.

Формування туристичного продукту ґрунтується на цільовому та раціональному використанні туристичних ресурсів. Відтак, наступним терміном, який доцільно розглянути, є «туристичні ресурси». Як правило, під туристичними ресурсами розуміють закономірне поєднання природи, історико-культурних і соціально-економічних чинників, що є умовою задоволення, оздоровчо-спортивних і пізнавальних потреб людини.

До туристичних ресурсів, за твердженням вітчизняного туризмознавця С. Поповича, відносяться:

природні ресурси;

історико-культурні ресурси;

соціально-економічні умови та ресурси (географічне положення, розвиненість транспортних комунікацій та ін.) [59; 42].

З вище зазначеного переліку туристичних ресурсів доцільно конкретніше визначити саме історико-культурні туристичні ресурси, оскільки ними авторка часто оперуватиме в тексті кваліфікаційної роботи.

Отже, історико-культурні туристичні ресурси – це сукупність матеріальних і духовних культурних реліквій, що сформувалися в ході історичного розвитку певного регіону, і є об'єктами інтересу туристів. До групи історико-культурних ресурсів належать історичні пам'ятки, пам'ятки історичної архітектури, об'єкти сучасної архітектури, унікальні культурно-спортивні споруди тощо.

Традиційно, до матеріальних туристичних ресурсів прийнято включати природні та суспільні [72].

У своїй праці нідерландський вчений Г. Річардс зазначає, що існує перехід від матеріальних до нематеріальних туристичних ресурсів, що

пояснюється перебігом від сталих атракціонів до більш інтерактивних і духовних переживань [68; 78].

Своєрідною формою туристичного ресурсу, на думку авторки, можна вважати також і нематеріальну культурну спадщину, адже її елементи є потенційними складниками популярних туристичних маршрутів і туристичних брендів.

Визначення поняття «нематеріальна культурна спадщина» наведено у Конвенції ЮНЕСКО. Цей термін означає «ті звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, певні знаряддя, предмети й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремими особами як частина їхньої культурної спадщини» [31].

Важливо, що нематеріальна культурна спадщина передається від покоління до покоління, постійно відтворюється та оберігається певними спільнотами та групами.

Схожості у цьому понятті дотримується й дослідниця Ю. Бережна, яка вважає, що нематеріальна культурна спадщина є «головним чинником розвитку традиційної культури, духовно-творчого потенціалу етносів, складовою міжнародного іміджу держави, проявом локальної ідентичності місцевості» [15].

Оскільки «нематеріальна культурна спадщина» є відносно новим терміном у туристичній науці, він не привернув до себе поки що багато прихильників чи опонентів. Тому праці, присвячені цьому феномену у вітчизняному науковому просторі, доволі нечисленні. Науковці притримуються визначення, запропонованого у Конвенції ЮНЕСКО. У своєму дослідженні авторка також буде послуговуватися терміном «нематеріальна культурна спадщина» у його трактуванні, запропонованим ЮНЕСКО.

Споживання туристичного продукту, зазвичай, здійснюється у визначеному туристом місці, тобто означене територіально. Цю місцевість доречно іменувати туристичною дестинацією.

В «Оксфордському словнику понять і термінів» поняття «дестинація» трактують як «місце, куди в даний час направляються люди або предмети» [81].

Офіційні джерела дають схожі визначення туристичної дестинації. Так, Всесвітня туристична організація (UNWTO) вважає туристичну дестинацію основним місцем призначення туристичної поїздки, територію, відвідання якої посідає центральне місце у вирішенні подорожувати [19]. Іншими словами, дестинація є визначальним елементом туристичної системи і розглядає її як провідний чинник у системі формування та доставки турпродукту.

У межах терміну «туристична дестинація» UNWTO розглядає також і поняття «місцева туристична дестинація» й розуміє її як фізичний простір, де відвідувач проводить не менше однієї ночі, включає турпродукти, допоміжні послуги та пам'ятки, а також туристські ресурси, відвідування яких разом з дорогою туди і назад займає не менше одного дня. Варто зазначити, що вона має фізичні та адміністративні межі, які визначають форму її управління, а також імідж і репутацію, що впливають на її конкурентоспроможність на туристичному ринку. Місцеві дестинації, як правило, співпрацюють з територіально близькими об'єктами, підприємствами і громадами, можуть частково збігатися і, тісно взаємодіючи, утворювати більші дестинації [19].

У Законі України «Про туризм» зазначається, що «дестинація (туристична) – місце призначення туристичної подорожі (туристичної поїздки, туру, екскурсії), місце відвідування (територія, місцевість, місто, населений пункт, туристичний центр) особами, які не проживають постійно в даній місцевості і не належать до категорії місцевого населення» [57].

Таким чином, трактування туристичної дестинації у міжнародних і вітчизняних офіційних документах є подібними.

Реалізація створеного туристичного продукту відбувається на туристичному ринку. Його суть можна розкрити з різних боків, розглядаючи це явище як економічні відносини, суспільно-економічне явище чи як систему. Згідно з першим підходом, туристичний ринок – це «економічні відносини між виробниками і споживачами туристичного продукту на ринку, що полягають у процесі перетворення туристично-екскурсійних послуг у гроші, і назад – перетворення грошей у туристично-екскурсійні послуги» [3; 59].

Дослідниця проблем маркетингу в туризмі Ю. Забалдіна зауважує, що «туристичний ринок як суспільно-економічне явище об'єднує попит і пропозицію для забезпечення процесу купівлі-продажу туристичного продукту в даний час і у даному місці» [20; 113].

З погляду третього підходу – «система світогосподарських зв'язків, у якій здійснюється процес перетворення туристично-екскурсійних послуг у гроші і оберненого перетворення грошей в туристично-екскурсійні послуги» [38; 151].

Передумови розвитку туристичного ринку створюють закони попиту та пропозиції. Тому варто розглянути ці поняття також, тим більше, що авторка користуватиметься цими термінами у своєму дослідженні. Традиційно туристичний попит сприймається як певна потреба суспільства в наданні туристичних послуг. Під туристичною пропозицією розуміють спроможність підприємств туристичного спрямування виробити та надати туристичний продукт. Отже, туристичний ринок являє собою взаємодію чотирьох ключових елементів: конкуренції, попиту, пропозиції та ціни [18; 54].

Залежно від прийнятих критеріїв визначення самої культури, культурний туризм може бути визначений вузько (тоді обсяг цього поняття включає лише елітний висококультурний туризм) або широкий (також освітній туризм і численні види подорожей, що здійснюються у зв'язку з цілями та мотивами загальнолюдської культури). У зв'язку з розширенням змісту слова

«культура», а також зростанням популярності та різноманітності цього виду туристичної діяльності, нині як туристичні організації, так і дослідники схиляються до другого визначення.

Під терміном «культурний туризм» фахівці розуміють відвідання історичних, культурних або географічних визначних пам'яток. Мета таких подорожей – ознайомитися з туристичними визначними пам'ятками (історії, архітектури, мистецтва; етнічними особливостями території; сучасним життям народу та ін.).

Культурний туризм є однією з найдавніших форм туризму. З другої половини ХХ століття, особливо в країнах Західної Європи, зростає інтерес до такої форми туристичної діяльності і подальший розвиток комерційних послуг у цій сфері.

Завдяки безлічі чинників культурний туризм став світовим соціокультурним феноменом зі своєю гуманітарною та глобальною місією. Зокрема, привернути увагу широкої світової громадськості до проблем збереження культурного надбання, національних етнокультур, культурної самобутності, культурного різноманіття, а також проблем взаємодії туризму та культури, культурного різноманіття, міжкультурного діалогу. Багато міжнародних організацій зосереджують свою діяльність на «культурному» напрямі у формі концепцій, проектів, конгресів, конференцій, декларацій, конвенцій. Ця діяльність зумовлена входженням світової цивілізації в епоху глобалізації, загрозою нівелювання, часткової зміни або повного зникнення національних культур, збільшенням природних і техногенних катастроф, воєн і терористичних актів, що також можуть призвести до знищення культурної спадщини. Тому місією культурного туризму, як інструменту миру, є зближення народів, виховання поваги, терпимості, взаєморозуміння на основі гуманітарних цінностей туризму.

Поняття «культурний туризм» («cultural tourism») уперше офіційно на міжнародному рівні застосовано в матеріалах Всесвітньої конференції з культурної політики (1982 р.) Культурний туризм - це відвідання історичних, культурних або географічних визначних пам'яток. Основна мета культурного туризму - ознайомлення з туристичними визначними пам'ятками (пам'ятками історії, архітектури, мистецтва, етнічними особливостями, сучасним життям народу).

Основні наукові підходи щодо цього питання висвітлено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1. **Наукові підходи щодо висвітлення суті поняття «культурний туризм»**

Видання (автор)	Визначення
ICOMOS (міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць) [2]	Невеликий сегмент ринку пізнавального або освітнього і найчастіше елітарного характеру, присвячений поширенню й роз'ясненню культурної ідеї.
Кляп М.П.	Відвідання історичних, культурних або географічних визначних пам'яток.
Дроздова Г.М.	Подорож з метою ознайомлення з історико-культурними цінностями й унікальними природними об'єктами.
Любіцева О.О.	Ознайомлення туристів з природою, культурно-історичним надбанням і сучасним життям країни
Енциклопедичний словник-довідник з туризму	Поїздки з метою ознайомлення і пізнання культурної спадщини різних країн і народів

Узагальнюючи вище наведені підходи визначаємо, що культурний туризм - це хороша можливість для зближення народів, формування відкритих стосунків однієї країни із її зовнішнім оточенням, виконання соціально важливих завдань (створення робочих місць, протидія бідності, зміцнення міжнародних стосунків, культурно-просвітницька робота, збереження національної ідентичності тощо) шляхом здійснення подорожей, метою яких є відвідання історичних, культурних або географічних визначних пам'яток, ознайомлення туристів з природою, культурно-історичним надбанням і сучасним життям країни.

Багато міжнародних організацій зосереджують свою діяльність на «культурному» напрямі туризму у формі концепцій, проектів, конгресів, конференцій, декларацій, конвенцій. Ця діяльність зумовлена входженням світової цивілізації в епоху глобалізації, загрозою нівелювання, часткової зміни або повного зникнення національних культур, збільшенням природних і техногенних катастроф, воєн і терористичних актів, які також можуть призвести до знищення культурної спадщини. Тому місією культурного туризму є зближення народів, виховання поваги, терпимості, взаєморозуміння на основі гуманітарних цінностей туризму.

Основним принципом культурного туризму є принцип його стійкого розвитку, що має на увазі підтримку місцевої культури, збереження культурних і природних об'єктів та поліпшення життєвого рівня місцевого населення. Туризм, реалізований за принципами стійкого розвитку, є важливим засобом забезпечення зайнятості населення й економічного розвитку регіону, а також збереження та залучення до соціально-економічного розвитку об'єктів культури.

Основними напрямками культурного туризму є:

знайомство з різноманітними історичними, архітектурними або культурними епохами, відвідування архітектурних пам'яток, музеїв, історичних маршрутів;

відвідування фестивалів (музичних, театральних, кіно), релігійних свят, бою биків, виставок та ін.;

відвідування лекцій, семінарів, курсів наукової мови;

участь у фольклорних фестивалях [4; 11].

Культурний туризм має значення для самих туристів (пізнавальне, освітнє, рекреаційне та ін.) і ефект для тих міст і регіонів, де він розвивається. Позитивне значення туризму є очевидним. Перш за все, це економічна вигода для міст і їх жителів від інвестицій підприємств, оренди будівель, здачі приватних будинків в оренду, від продажу виробів ремесел, промислів і т.д. Другий аспект – це вдосконалення якості життя місцевих жителів за рахунок реставрації або реконструкції житлового фонду, поліпшення інфраструктури поселень і територій, вирішення проблеми їх зайнятості.

Культурний туризм має справу з двома основними складовими: природною та культурною спадщиною. Сюди можна віднести й спеціальні культурні ландшафти, пам'ятки архітектури, музеї різних типів, історичні міста й поселення, археологічні розкопки, ремесла, свята, народну кухню.

Виділення культурного туризму як специфічного сектора в системі туризму проводиться за трьома ознаками:

1. Характер діяльності туриста, що полягає у придбанні нового досвіду та вражень для задоволення культурної потреби. Ця ознака виробляє концептуальне розходження культурного туризму та інших видів туристичної діяльності.

2. Мотивація туристів, залучених до культурного туризму. Ця ознака характеризує вид попиту туристів у культурному туризмі.

3. Характеристика пропозиції – особливих туристичних ресурсів, що залучаються до процесу задоволення попиту в сфері культурного туризму.

Культурний туризм набув важливого значення з цілої низки причин:

справляє позитивний економічний і соціальний вплив на розвиток дестинації;

служить дієвим засобом становлення та посилення позитивного іміджу дестинації;

підтримує збереження культурної спадщини;

допомагає встановленню взаєморозуміння між людьми в різних країнах і регіонах;

сприяє розвитку культури та туризму.

Таким чином, проаналізувавши базові терміни дослідження, варто наголосити на тому, що зарубіжні та вітчизняні науковці мають різні погляди та пояснення деяких термінів. Водночас, трактування більшості термінів є схожими, що свідчить про сформованість понятійно-категоріального апарату досліджень з туристичної проблематики.

1.2. Ступінь наукового опрацювання досліджуваної теми

Питання сутності туризму, зокрема й культурного туризму, перебуває у полі зору українських і зарубіжних науковців не одне десятиліття. Одне з перших визначень туризму сформулювали ще у 1942 р. швейцарські економісти і дослідники туризму В. Хунцикер і К. Крапф у своїй праці «Нариси загальної теорії туризму», що аж до середини 1990-х рр. слугувала основою при підготовці туристичних кадрів і здійсненні галузевих досліджень. Саме їхнє визначення було взято за основу профільними міжнародними організаціями, а результати їхніх туристознавчих досліджень стали теоретичним підґрунтям для функціонування сфери туризму, оскільки давали найповніше уявлення про сутність туризму, його види та значення у розвитку країни.

З розвитком сфери туризму почали здійснюватися й більш активні його дослідження, зокрема як явища культури. Багатоаспектність туризму як суспільного явища глобального масштабу розглянуто Л. Ткачук у праці

«Сутність туризму як багатоаспектного суспільного явища». Дослідницею проаналізовано соціальну функцію туризму, охарактеризовано параметри його соціально-культурного впливу, розкрито роль туризму у становленні суспільства постіндустріального типу. Крім того, окреслено внесок туризму у світову економіку, розглянуто особливості туризму як міжгалузевого господарського комплексу, вагомого чинника соціально-економічного та екологічного розвитку країн і регіонів світу. Відзначено роль туризму у формуванні міжнародних економічних зв'язків, підтриманні миру та стабільності у світі. Соціально-філософський аналіз туризму як соціального інституту здійснено у дисертаційному дослідженні С. Соляник «Туризм як соціоетичний чинник суспільного життя». Науковицею також розкрито концептуальну сутність та основні форми прояву «відповідального туризму» в сучасних соціальних практиках.

Особливості розвитку індустрії туризму в Україні розкрито у монографії О. Мельниченко та В. Шведун [44]. Зокрема, авторами розглянуто сутність і складові індустрії туризму, описано її інституціональне та нормативно-правове забезпечення, охарактеризовано її українські реалії та шляхи розвитку, виявлено специфіку окремих видів туризму (за цільовими ринками), узагальнено зміст наукових напрацювань із зазначеної проблематики, наведено складові державної політики у сфері туризму та курортів.

Безпосередньо культурному туризму присвячено праці В. Антоненка, Л. Божко, А. Гаврилюк, О. Гнаткович та С. Назарової, І. Голубець, С. Дичковського, В. Корнієнка, В. Кулік, А. Парфінєнка, Л. Устименко, Х. Плецан та ін. Так, у спільній статті В. Антоненка, А. Гаврилюк, Х. Плецан «Креативні засади розвитку культурного туризму в Україні» на основі попередньо проведеного опитування сформувано висновок про необхідність широкого використання технологій для ефективнішого розвитку культурного туризму в Україні, звернено увагу на недостатню комунікацію між

туристичними підприємствами та туристами, що є проблемою, яка уповільнює його розвиток.

Працю С. Дичковського «Культурний туризм як сфера реалізації дозвіллевих технологій та віртуального досвіду» присвячено питанню формування туристичного продукту та туристичної дестинації на основі використання культурної спадщини та іміджу території. Автором розроблено модель «культурного туризму, де виробництво послуг трансформується з технології обслуговування і підвищення комфортності актів знайомства з тими чи іншими об'єктами в технологію забезпечення суми вражень на основі емоційно-чуттєвого та діяльного досвіду осягнення культури дестинації». Теоретичні засади культурного туризму викладено у праці В. Кулік «Теоретичні основи культурного туризму». Зокрема, дослідниця звертається до світоглядного, гуманістичного, пізнавального, екзистенціального, естетичного комунікативного змісту туризму як феномена загальнолюдської культури. На підставі аналізу теоретичних концепцій українських і зарубіжних вчених обґрунтовано провідну роль філософського дискурсу в аналізі феномена культурного туризму.

Засади культурного туризму та умови, які зумовили активний розвиток культурного туризму наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., розглянуто Л. Божко у праці «Культурний туризм: від старого змісту до нової концепції». Дослідницею простежуються генезис та еволюція поняття «культурний туризм», висвітлюються різні підходи до його вивчення, охарактеризовано роль культурної спадщини в розвитку культурного туризму, зокрема як одного з головних чинників у стратегії міського розвитку на основі туризму. В праці «Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів України» Л. Божко аналізує сучасний стан вітчизняного культурного туризму й обґрунтовує особливості регіонів України для створення іміджевих

брендів і маршрутів за різними історико-культурними напрямками для туристичної галузі України.

У статті А. Парфіненка «Культурний туризм як чинник соціально-економічного розвитку територій» висвітлено роль культурного туризму в регіональному розвитку, інструменти капіталізації культури засобами туризму, а також проаналізовано сучасний стан, проблеми та перспективи реалізації проєктів культурного туризму в Україні.

У співавторській статті О. Гнаткович і С. Назарової «Сучасні тенденції розвитку культурного туризму» висвітлено сучасні підходи до визначення поняття культурного туризму та загальні тенденції його розвитку. Наведено ознаки, за якими культурний туризм виокремлено як специфічний сегмент у системі туризму. Зазначено, що культурний туризм є наслідком еволюційного процесу та чинником формування соціокультурного середовища. Проаналізовано туристичні потоки м. Львова та його культурно-пізнавальну складову.

Взаємозв'язок між історико-культурною спадщиною та туризмом досліджено В. Корнієнком у праці «Історико-культурна спадщина та її використання в туристичній сфері України (1991–2007 рр.)». На підставі отриманих у процесі експедиційних досліджень результатів автором проаналізовано практичний та теоретичний досвід пристосування пам'яток історії та культури України до функціонування в туристичній сфері. У результаті проведеної роботи складено реєстр пам'яток історії та культури національного значення, що є туристичними об'єктами, встановлено загальні чинники впливу на інтенсивність їх залучення до туристично-екскурсійних маршрутів. Відповідно до отриманих даних сформовано концепцію найоптимальнішої форми перетворення складових історико-культурної спадщини на туристично-екскурсійні об'єкти. У дослідженні О. Зараховського «Класифікації нерухомих об'єктів культурної спадщини як туристичного ресурсу» розглянуто основні

класифікації нерухомих об'єктів культурної спадщини та запропоновано авторську класифікацію нерухомих історико-культурних туристичних об'єктів за ціннісним підходом.

У дисертації Л. Устименко «Реалізація культурно-просвітнього потенціалу туризму в організації дозвілля молоді» досліджено культурно-просвітній потенціал туризму, розроблено структурно-функціональну модель реалізації культурно-просвітньої діяльності в закладах туризму. В іншій її праці «Культурно-рекреаційні потреби в контексті розвитку туризму» дослідницею розкрито культурно-рекреаційні потреби в контексті розвитку туризму. Різні види туризму (сільський, зелений, аграрний, природний, фермерський) у контексті екологічної культури туризму охарактеризовано у дисертаційному дослідженні І. Голубець «Туризм як фактор розвитку екологічної культури України (кін. ХХ – поч. ХХІ ст.)». Особливу увагу авторкою приділено проблемам екологічно адаптованого туризму, висвітлено його культурологічні аспекти, спрямовані на цілісність природи та людини в її планетарних ознаках людського буття в просторі всесвітньої культури.

Проблема структурних компонентів туристичної сфери Львівщини порушується у численних дослідженнях, зокрема працях, автори яких аналізують стан і перспективи розвитку туризму в області (М. Бігус [11] О., Белуха [10] та ін. Значний масив наукових розвідок присвячено аналізу цієї проблеми у контексті питань розвитку окремих видів туристичної діяльності, зокрема культурного (О. Савіцька [64]), лікувального (О. Бордун, М. Мальська [13]), військово-історичного (І. Голиборода [24]), екологічного (Каднічанська М. [38]), етно-фестивального (Я. Топорницька [74]) та ін.

Культурний туризм Львівської області є об'єктом вивчення у працях таких авторів, як С. Булатов, О. Гнаткович та С. Назарова, О. Ланда та Г. Батьковець, М. Луцик, А. Мазур, А. Мельник та О. Тимошенко, М. Мирош та ін. Так, особливості сучасного рівня розвитку туризму у Львівській області

розглянуто у статті О. Тимошенко та А. Мельник «Сучасний рівень розвитку туризму у Львівській області». Дослідницями наведено характеристику географічних, економічних, природних і культурних передумов розвитку туризму Львівщини, визначено перспективи реалізації туристично-рекреаційного та природно-ресурсного потенціалу як одного з пріоритетних напрямів; проаналізовано туристичні потоки Львівської області упродовж останніх років і стан туристичної галузі; висвітлено особливості, проблеми туристичної галузі та відображено ключові тенденції розвитку ринку туристичних послуг, запропоновано рекомендації щодо перспектив розвитку туристичної галузі. У статті М. Мирош «Пам'ятки археологічної спадщини Львівської області як чинник розвитку туризму в регіоні» проаналізовано особливості археологічних ресурсів Львівської області, охарактеризовано типові ділянки для потреб археологічного туризму на території Львівщини, а також виокремлено головні проблеми розвитку та популяризації археологічного туризму в регіоні. Стану розвитку готельного господарства та туристичного потенціалу Львівської області присвячена праця А. Мазур «Аналіз стану розвитку готельного господарства та туристичного потенціалу Львівської області». Автором наголошено на поєднанні вдалого географічного розташування, культурних цінностей та курортно-рекреаційного потенціалу області, що є суттєвою передумовою розвитку туризму, орієнтованого на залучення як внутрішніх, так і іноземних туристів.

У статті М. Луцик описано сучасний стан туристичної індустрії Львівської області в умовах підвищених карантинних ризиків. Автором проаналізовано динаміку зміни чисельності туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності, охарактеризовано географію прибуття іноземних туристів до України та виявлено особливості трансферу, проживання, середнього часу перебування та мети візиту іноземних громадян, здійснено аналіз розподілу туристів-громадян України за країнами їх подорожі. Крім того,

у статті досліджено специфіку екскурсійної діяльності в області, систематизовано інформацію про суб'єкти туристичної індустрії регіону, описано діяльність установ державного регулювання сфери туризму, туристичних громадських організацій та асоціацій, туристичних інформаційних центрів в межах області, а також здійснено моніторинг сучасних проєктів та ініціатив в галузі туризму, які мають безпосередній вплив на функціонування туристичної індустрії Львівщини.

Оцінюванню втрат вітчизняного туризму від російської агресії та надання рекомендацій щодо відновлення туристичного бізнесу на основі здійсненого аналізу присвячена колективна стаття О. Бордун, В. Шевчук, В. Монастирського та О. Лучки «Втрати та напрями порятунку туристичного бізнесу України в умовах війни» [14]. На основі здійсненого аналізу авторами запропоновано комплекс заходів поетапного відновлення діяльності туристичної сфери.

Отже, визнаючи напрацювання науковців з питань функціонування туризму, зокрема культурного, доводиться констатувати недостатню вивченість, несистематизованість і відсутність узагальнень щодо культурного туризму Львівщини, особливо з урахуванням викликів сучасності. Це спонукає до з'ясування науково-теоретичного та методологічного підґрунтя дослідження, стану використання наявного потенціалу культурного туризму Львівщини, рівня його розвитку, розкриття тенденцій цифровізації у туристичній галузі, а також характеристики культурного туризму Львівщини в умовах російської збройної агресії.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Характеристика ресурсного та інфраструктурного потенціалу культурного туризму Львівщини

Львівська область має значні туристично-рекреаційні ресурси для задоволення потреб вітчизняних та іноземних туристів в оздоровленні, відпочинку та пізнанні історії й культури краю.

Під туристичними ресурсами вчені та фахівці туризму розуміють поєднання природних компонентів, історико-культурних цінностей і соціально-економічних чинників, що є важливою умовою задоволення оздоровчих пізнавальних потреб людей.

Специфічними і характерними властивостями туристичних ресурсів є такі категорії як місткість, цілісність, динамізм, надійність, усталеність, привабливість.

У цілому комплекс туристичних ресурсів можна поділити на три групи:

1. Природні ресурси.
2. Історико-культурні ресурси.
3. Соціально-економічні умови та ресурси.

Природний та історико-культурний потенціал Львівської області в поєднанні з вигідним географічним положенням у центрі Європи є досить вагомою передумовою розвитку туризму та відпочинку, орієнтованою як на вітчизняного споживача, так і на обслуговування іноземного контингенту.

Природні туристичні ресурси – це природно-кліматичні умови тієї чи іншої території. Головними природними ресурсами туризму є клімат, ландшафти, акваторії, а також деякі об'єкти та явища природи, що мають оздоровчі, пізнавально-естетичні та спортивні властивості.

Природно-рекреаційний потенціал Львівської області становить 5,377 % загального природно-ресурсного потенціалу України. У Карпатському регіоні за сумарним потенціалом природних рекреаційних ресурсів вона поступається лише Закарпаттю (7,036%). У структурі рекреаційних ресурсів області 70% складають ресурси рекреаційного туризму та 30% – оздоровчі. Природно-рекреаційні ресурси становлять 14,3% загального природно-ресурсного потенціалу Львівської області, що значно перевищує відповідний показник в Україні (9,5%) [10]. Загалом на Львівщині налічується: 1 природний заповідник «Розточчя» (площею у 2084,50 га); 2 національних природних парки - «Яворівський» (7078,600 га) та «Сколівські Бескиди» (35684 га); 3 регіональних ландшафтних парки - «Верхньодністровські Бескиди» (8536 га), «Надсянський» (19428 га) та «Знесіння» (312,100 га); 37 заказників; 176 пам'яток природи; 48 заповідних урочищ; 261 парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва; 3 ботанічні сади та 1 зоологічний парк [10].

Надзвичайно важливу роль для задоволення пізнавальних та естетичних потреб туристів й екскурсантів відіграють історико-культурні ресурси. Це, передусім, археологічні, історичні, архітектурні пам'ятки, етнографічні

особливості території, центри прикладного мистецтва і ремесел, промислові та сільськогосподарські підприємства, наукові установи й освітні заклади, музеї, виставки, театри, фольклорні фестивалі та дійства та ін.

Загальна кількість історико-культурних пам'яток на території Львівської області становить 3934. Значна їх частина (понад 2000) зосереджена у Львові, а також у містах Жовкві, Белзі, Бібрці, Золочеві, Жидачеві, Самборі, Дрогобичі. Крім того, 55 поселень Львівщини включено до Списку історичних населених місць України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 р. за № 878.

Враховуючи багатовікову історію Львівщини, туристів приваблюють археологічні пам'ятки та результати археологічних розкопок. У процесі формування туристично-екскурсійних маршрутів туроператори використовують перелік об'єктів археологічної спадщини Львівщини. Це може бути як археологічний туризм – «різновид туризму, метою якого є відвідування місцевості, пов'язаної з археологією та археологічними розкопками», так і складова програми будь-якого туру.

За даними Науково-дослідного центру «Рятівна археологічна служба» Інституту археології Національної академії наук України нині на території Львівської області розташовано 886 пам'яток археології (у тому числі, 14 пам'яток національного значення). Виявлення та облік об'єктів археологічної спадщини є одним із пріоритетних завдань вище вказаного центру «Рятівна археологічна служба». Упродовж останніх двадцяти років Центр здійснював археологічне обстеження території Львівщини і станом на сьогодні ним запропоновано занести до переліку об'єктів археологічної спадщини дані про 1575 пам'яток археології. Отже, Львівщина має значний потенціал для розвитку археологічного туризму або використання окремих об'єктів археологічної спадщини для створення туристично-екскурсійних програм.

Здійснений авторкою аналіз туристично-екскурсійних маршрутів Львівщини свідчить, що найпривабливішими для туристів є такі археологічні пам'ятки: християнський некрополь XII–XIII ст. (неподалік від с. Підгірці Бродівського району); поселення висоцької культури (біля с. Висоцько Бродівського району, звідки походить і назва культури, а також в урочищі Застав'я); Стільське городище білих хорватів, що датується IX–XI ст., аналогу якого немає в Європі; давньоруський курганний могильник (складається з 300 курганів) в урочищі Поруби на південно-західній околиці городища Пліснесько. Зауважимо, що у 2015 р., у межах території пам'ятки археології національного значення – городища літописного міста Пліснеська – було створено історико-культурний заповідник «Давній Пліснеськ». Багато археологічних артефактів знаходяться також у музеях міста Львова й області.

Важливими туристичними ресурсами є архітектурні та історичні пам'ятки Львова та Львівської області, що являють собою «переплетення здобутків східної, західної культур та українського народного мистецтва, художній ансамбль, який свідчить про високу шляхетну душу народу, вибагливість його смаків і звичаїв. Неповторність міста гармонує з розмаїттям культурних традицій, стилів різних епох від XIII до XX століття – ренесансом, романським, готикою, бароко, рококо, ампіром, класицизмом, конструктивізмом, сецесією» [76].

Варто зазначити, що більшість архітектурних пам'яток зосереджено у місті Львові, історія якого починається ще з XIII ст., коли місто стає центром Галицько-Волинського князівства. Ще за радянських часів для збереження культурної спадщини Львова у 1975 р. було створено Державний історико-архітектурний заповідник. Враховуючи унікальність історико-архітектурного ансамблю міста Львова, на засіданні XXII сесії Комітету Світової спадщини ЮНЕСКО у місті Кіото (Японія) 2 грудня 1998 р. було задоволено заявку

України, Ансамбль історичного центру Львова внесено до Списку всесвітньої спадщини.

Розглянемо більш детально об'єкти історико-культурної спадщини Львова. У місті майже не зберіглося будівель княжих часів у первісному вигляді, здебільшого їх реконструйовано та перебудовано у пізніші періоди. Найдавнішою кам'яною будівлею Львова, крім фрагментів оборонних стін Високого Замку, є церква Святого Миколая, згадка про яку зустрічається у грамоті князя Лева 1292 р. Саме вона була родинною церквою князя Лева та його нащадків. Однак, сучасного вигляду церква набула з першої половини XVII ст. Іншою архітектурною пам'яткою у давньоруському стилі є храм Іоана Хрестителя, збудований у 1260 р. для дружини князя Лева, що декілька разів руйнували та відновлювали, а наприкінці XIX ст. перебудували у романському стилі. Також з княжих часів існують церква та монастир Св. Онуфрія, де 1573 р. Іван Федоров заснував друкарню і пізніше був похований. Найдревнішим львівським костелом вважається костел Марії Сніжної (нині церква Матері Божої Неустанної Помочі), споруджений у XIV ст. німецькою громадою і реставрований у XIX ст.

Більше пам'яток збереглося з періоду польського панування (XIV-XVIII ст.), коли місто укріплюється кам'яними стінами та вежами, із забудовами, центральною площею і ратушею. Особливе місце в архітектурі Львова посідає архітектурний ансамбль площі Ринок. Площа майже квадратної форми, з чотирьох сторін її оточують 44 різноманітні за часом і стилем (ренесанс, бароко, ампір) будинки [76]. Центр площі увінчує ратуша, що впродовж віків неодноразово перебудовувалася і сучасного вигляду набула у середині XIX ст. Приблизно у 1360 р. поряд з площею Ринок було закладено Кафедральний (Латинський) собор, будівництво якого тривало майже 100 років. Гордістю міста є ансамбль Успенської церкви, побудований у стилі ренесансу. Прикладами стилю бароко є костел єзуїтів, костел Магдалини, П'ятницька

церква, збудована українським братством (XVII–XVIII ст.). Видатними пам'ятками архітектури XVIII ст. є собор Св. Юра та Домініканський собор. Зауважимо, Собор Святого Юра – це не лише церква, а цілий архітектурний комплекс із шести будівель. Цей храм внесено до переліку Світової спадщини ЮНЕСКО, він є Головною святинєю УГКЦ і візитівкою міста Лева.

З входженням Львова до Австро-Угорщини (з 1772 р. і до середини XIX ст. в архітектуру проникає стиль класицизму. Збереглися такі пам'ятки класицизму: будинок Наукової бібліотеки (на вул. Стефаника), Природознавчий музей, новий будинок Ратуші, Палац Потоцьких, будівля міського театру (нині Національний академічний український драматичний театр імені М. Заньковецької). Пам'ятками стилю еkleктизму другої половини XIX ст. є будівлі нинішніх головних корпусів Львівського Національного університету імені Івана Франка, Національного університету «Львівська політехніка», театру опери та балету імені Соломії Крушельницької. Крім того, ансамбль історичного центру Львова включає і багато інших пам'яток архітектури.

Варто зауважити, що визначне місце в історико-архітектурній спадщині Львівщини належить пам'яткам оборонної архітектури. В епоху середньовіччя фортеці перебудовувались на замки-фортеці, набуваючи не лише оборонного, але й житлового призначення. Замкові комплекси являли собою укріплену територію з житловими, господарськими, культовими, військовими та іншими будівлями, зазвичай оточеними об'єктами та спорудами оборонного типу – валами, ровами, мурами, бастіонами, вежами тощо. А з XIX ст., у зв'язку із зміною геополітичної ситуації, замки-фортеці поступово втрачали свої оборонні функції, їх перебудовували на житлові комплекси – замки-палаці, що зберегли лише деякі елементи фортифікацій.

З другої половини 1990-х рр. замки Львівщини включено до програми туру-маршруту вихідного дня «Золота підкова Львівщини» (Олеський, Підгорецький, Золочівський, Свірзький замки). Тур вихідного дня «Золота

підкова Львівщини» – це класика, його пропонує майже кожна туристична фірма в Україні.

Хоча замки Львівщини і мають спільні риси, однак вони відрізняються один від одного. Саме тому екскурсії замками користуються великою популярністю. Так, Олеський замок є найстарішим, визначною пам'яткою архітектури та історії XIII–XVIII ст. Підгорецький замок, збудований ще за Станіслава Конецпольського – найрозкішніший замок Львівщини, його називають «українським Версалем». Золочівський замок – один з найефективніших замків України, зводився для оборони, тому тут на сьогодні найкраще збереглися фортифікації та гармати на валах. Свірзький замок упродовж багатьох років був закритим для туристів, припинення фінансування, негативний вплив погоди зробили його непридатним для відвідування. З 2018 р. у цьому замку знову почали проводити екскурсії. У майбутньому планується облаштувати тут культурно-мистецький центр. Поморянський замок – чудовий зразок стилю ренесансу, колишня королівська резиденція, теж зазнав значних руйнувань і потребує серйозної реставрації. Старосільський замок розташовано найближче до Львова, побудовано у стилі ренесанс на кошти князів Острозьких наприкінці XVII ст. Цей замок вважається найбільшим на Львівщині, його площа близько 2 га, має трикутну форму, при будівництві його прикрашали щонайменше п'ять веж, більшість із яких на сьогодні зруйнована. У 2010 р. Старосільський замок передали в концесію з метою реставрації та відкриття тут у 2015 р. туристично-відпочинкового центру. Але роботи так і не почалися. Жовківський замок – ідеальна ренесансна фортифікація, знаходиться у місті-заповіднику, побудовано у 1594–1606 рр. як оборонну споруду, пізніше, наприкінці XVII ст. замок стає королівською резиденцією. На відміну від інших замків, він частково відновлений і реставраційні роботи продовжуються.

Варто зазначити, що замковий туризм є досить привабливим як для туристів, так і для залучення інвестицій в його розвиток. «На даний час замки

знайшли своє нове призначення: стали музеями, готелями, картинними галереями, ресторанами, майданчиками для театральних постановок та музичних концертів, різноманітних шоу та вистав»[70; 15]. Посиленню інтересу до замків Львівщини з боку іноземних і внутрішніх туристичних потоків сприяють як проведення реставраційних робіт, так і поступове перетворення замків на «скарбниці» культурної спадщини краю. Фортифікаційні споруди Львівщини можуть бути не лише цікавими об'єктами туристичної діяльності, але й складовою туристичної інфраструктури, як це відбувається в європейських країнах.

Атрактивними об'єктами практично всіх туристично-екскурсійних програм є музеї Львівщини. Туроператорами активно використовується європейський досвід формування культурологічних турів із відвідуванням музеїв. Статистичні дані щодо кількості музеїв у Львові та області в різних джерелах різняться, в залежності від їх підпорядкування. У Паспорті Львівської області зазначається, що в області діють 27 музеїв. Крім того, за даними Львівської ОДА, на Львівщині функціонує 153 громадські музеї [76]. У Львові, за одними джерелами, вказано, що існують понад 40 музеїв, за іншими – понад 60. За інформацією Львівської обласної державної адміністрації, станом на початок 2021 р. на Львівщині зосереджено близько 16% всієї музейної спадщини України, а в музеях знаходяться понад 1,6 млн музейних експонатів [52; 61].

Найпопулярнішими серед туристів є такі музеї Львова: Національний музей, заснований з ініціативи митрополита Андрея Шептицького, серед експонатів якого відома найбільша у світі колекція українського іконопису; Львівський історичний музей – другий за кількістю експонатів історичний музей України; Львівська національна галерея мистецтв імені Бориса Возницького та ін. Частина музеїв області входить до складу історико-культурних заповідників Львівщини. Так, при Державному історико-

культурному заповіднику у м. Белз створено історико-краєзнавчий музей. У с. Урич функціонує музей історії міста-фортеці Тустань. На території Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі» (Дрогобицький район, батьківщина Івана Франка) розташований Літературно-меморіальний музей Івана Франка. Історико-краєзнавчий музей діє в державному історико-архітектурному заповіднику у м. Жовква. Останніми роками музеї Львівщини все більше перетворюються на невід'ємну складову туристичного обслуговування, інтегруються у туристичний бізнес. Цьому сприяють відкриття у музеях розгалуженої сфери послуг для туристів та екскурсантів, сувенірних магазинів, виставкових галерей, антикварних магазинів та ін.

Разом з тим, варто зазначити, що туристів приваблює не лише історико-культурна спадщина Львівщини, але й сучасна культура. Львів відомий також як осередок художнього, літературного, музичного й театрального мистецтва. В області відбуваються різноманітні культурно-мистецькі події: виставки сучасного мистецтва, театральні дійства, концерти, традиційні свята. На Львівщині діють 11 театрів, філармонія, зал органної і камерної музики, кіно-концертні комплекси, 13 концертних організацій та ін.

Аналіз пропозицій туроператорів з Львівщини та інших регіонів України дає підстави стверджувати, що при плануванні турів Львівщиною вони враховують календар культурних і мистецьких заходів, що відбуваються на її теренах. Так, серед найвизначніших музичних акцій варто відзначити фестиваль класичної музики «Віртуози», фестиваль сучасної музики «Контрасти», фестиваль оперної музики імені Соломії Крушельницької, фольклорні фестивалі «У Галицькому колі» та «Горицвіт», фестиваль патріотичної пісні «Сурми звитяги», фестивалі хорового мистецтва, міжнародний фольклорний фестиваль «Етновир», що збирає у Львові справжніх любителів етномузики. З 2011 р. (до початку російської агресії) у Львові щоліта проводився міжнародний джазовий фестиваль Leopold Jazz Fest, відомий раніше як Alfa Jazz Fest.

Львівщина є центром не лише музичних фестивалів. Причому більшість з них проводяться у певну пору року, що дає можливість враховувати це при плануванні турів. Так, узимку організуються: фестиваль «Спалах Різдвяної Звізди» – щорічне свято-парад Різдвяної Зірки у Львові, що проходить на центральних вулицях і площах Львова в межах Різдвяних святкувань 7–9 січня, що мають назву «Велика Коляда»; міське Свято Пампуха – щорічний фестиваль львівського пампуха (традиційної різдвяної випічки на Галичині); свято Шоколаду – щорічний фестиваль шоколаду для справжніх гурманів і ласунів, часто його організують на день святого Валентина. Весною проводяться: день Міста; фестиваль Писанок + фестини «Велика Гаївка» – традиційні Великодні фестивалі у Шевченківському Гаю; день Батяра – львівський фестиваль вуличних гульвіс, так званих батярів; міжнародний дитячий фестиваль. Влітку – міжнародний фестиваль короткометражних фільмів «Wiz–Art»; гастрономічний фестиваль «Львів на тарілці» – для справжніх гурманів, коли львів'яни та гості міста можуть посмакувати шедеври галицької традиційної кухні, скуштувати закарпатські страви, оцінити вишукану європейську кухню та ін. Також цікавим є міжнародний фестиваль ретро-автомобілів «Леополіс Гран Прі». Приваблює відвідувачів і Львівський тиждень моди «Lviv Fashion Week» – щорічний фестиваль моди у Львові, що проводиться двічі на рік: навесні та восени. Наприкінці вересня проводиться міське свято «На каву до Львова» – щорічне «найароматніше» свято Львова, на якому три дні кава править життям міста. Восени проходять також форум видавців у Львові – найбільша літературна подія не тільки Львова, але й всієї країни, – щорічний фестиваль книговидавців, на якому представлено найрізноманітніші видання, починаючи від дитячої літератури й закінчуючи світовими бестселерами; у другій половині жовтня проходить свято сиру та вина, в рамках якого найкращі бренди та торгові марки представляють свою продукцію; Ніч у Львові – ексклюзивний фестиваль музеїв у Львові, протягом якого кожен охочий може відвідати будь-яку музейну

установу Львова чи Львівщини безкоштовно²²⁰. Низку цих львівських фестивалів започатковано вперше в Україні, зокрема – свято Кави, Шоколаду, Пампуха, день батяра, фестивалі «Етновир», «Країна мрій», міжнародний театральний фестиваль «Золотий Лев», молодіжний театральний фестиваль «Драбина», які вже стали традиційними для мешканців та гостей міста. Згідно зі статистичними даними, на кожний фестиваль приїжджало в допандемійні та довоєнні часи близько 15 тис. відвідувачів [42; 112].

Туристи цікавляться також народними звичаями, традиціями, що збереглися в краї з давніх часів. Особливе місце у туристично-екскурсійних програмах відводиться знайомству з ремеслами, оскільки саме на Львівщині збереглися осередки ткацтва, вишивки, писанкарства, ковальства, виготовлення кераміки, гутного скла, художньої обробки металу, шкіри та ін.

Популярними на Львівщині є фестивалі, що проходять в замках, фортецях, історико-культурних та історико-архітектурних комплексах. Прикладом може слугувати історико-культурний заповідник «Тустань» у с. Урич, що знаходиться у передгір'ї Карпат. На сьогодні збереглися лише залишки від давньоруської фортеці «Тустань», що функціонувала існувала у XI–XIII ст. і слугувала своєрідною митницею. Звідси і її назва – «тут стати», тобто, зупинитися і сплатити мито. Щоліта, починаючи з 2006 р. й до російського вторгнення під Урицькими скелями відбувався фестиваль української середньовічної культури «Ту Стань!», під час якого десятки учасників з точністю відтворювали на очах у туристів військові баталії воїнів-русичів. Під час фестивалю туристи могли також спробувати себе у давніх ремеслах, пізнати особливості побуту, відчути справжній дух епохи середньовіччя.

Отже, завдяки насиченій культурній програмі, розвиненій інфраструктурі Львівщина має найбільший туристичний потенціал в Україні. На основі експертних досліджень Державної служби туризму і курортів та «Ради з питань туризму і курортів» 28 квітня 2009 р. місту Львову присвоєно статус

культурної столиці України [76]. Основними підставами такого досягнення є понад 100 фестивалів у Львові щорічно, 60 музеїв, 100 храмів різних конфесій та велика зацікавленість Львовом з боку туристів [76].

Дослідження історико-культурного надбання і сучасних культурних ресурсів Львівщини дають підстави дійти висновку, що область має величезний історико-культурний туристичний потенціал, деякі складові якого є унікальними і мають загальносвітове значення. Культурна спадщина, музеї, театри, фестивалі є об'єктами туристично-екскурсійних програм, важливим чинником залучення туристів до Львівщини. Розвиток культурного туризму в області має велике значення для формування національної свідомості українства, особливо в буремних сучасних умовах.

Завдяки своєму розташуванню на перетині давніх сухопутних і водних шляхів, Львівщина має розгалужену мережу транспортних комунікацій, однією з найвідоміших є VIA REGIA – найстаріший та найдовший сухопутний зв'язок між Східною та Західною Європою, так звана Дорога святого апостола Якова. Львівщина першою з регіонів України приєдналася до Європейського проекту VIA REGIA – культурний шлях Ради Європи, долучивши до цього проекту паломницьку складову, проклала туристичний маршрут, що з'єднав Україну з дев'ятьма країнами Європи. Цей трансконтинентальний історико-культурний шлях став об'єднуючим елементом для всіх представлених на Львівщині культурних та сакральних об'єктів.

Головною умовою ефективного функціонування сфери туризму є наявність високорозвиненої туристичної інфраструктури, яка повинна відповідати світовим стандартам та забезпечувати високо-комфортний відпочинок туристам. Завданням туристичної інфраструктури є забезпечення технологічної єдності транспортного, туристичного, культурного обслуговування, організації харчування, інших допоміжних операцій. Територіальне, матеріальне та організаційне підґрунтя розвитку туризму

становлять: «1) підприємства, що надають послуги з розміщення (готелі, мотелі, кемпінги; пансіонати, приватні будинки і квартири; туристичні бази, будинки відпочинку, притулки; інші засоби розміщення; 2) підприємства харчування (ресторани, їдальні; кафе, бари; фабрики-кухні та ін.); 3) транспортні підприємства (авто- та авіаційні підприємства; залізничні відомства; підприємства морського та річкового транспорту); 4) туристичні фірми з виробництва та реалізації туристичного продукту (туристичні бюро/туроператори; туристичні агентства; екскурсійні бюро; бюро реалізації путівок); 5) рекламно-інформаційні туристичні установи (рекламні агентства; рекламні бюро; інформаційні агентства); 6) виробничі туристичні підприємства (фабрики з виробництва сувенірів; підприємства з виробництва туристичного спорядження; підприємства з виробництва комплектуючих для готелів та туристичних офісів); 7) підприємства торгівлі (магазини з реалізації туристичного спорядження; магазини з реалізації сувенірів; пункти прокату); 8) підприємства дозвілля (кіноконцертні зали; клуби за інтересами; зали ігрових автоматів та ін.); 9) заклади самодіяльного туризму (туристичні клуби; альпіністські, водні, спелеологічні клуби; кінні, велосипедні та інші клуби); 10) навчальні та науково-проектні туристичні заклади (вищі і середні спеціальні навчальні туристичні заклади; інститути підвищення кваліфікації та перепідготовки; навчальні курсові комбінати; науково-дослідницькі та проектні інститути); 11) органи управління туризмом (комітети, департаменти, управління туризму; громадські туристичні організації та об'єднання)» [56; 29].

Це далеко не повний перелік підприємств, організацій та установ, що беруть участь у виробництві туристичного продукту. Туристичну індустрію опосередковано формують також підприємства зв'язку та торгівлі, дорожні і комунальні служби, прикордонні і митні переходи та багато ін.

Отже, «туристична інфраструктура – це сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності (заклади гостинного господарства, санаторно-курортні

та оздоровчі заклади, підприємства харчування, транспорту, інженерні мережі, а також заклади культури, спорту та ін.), що забезпечують прийом, обслуговування й перевезення туристів». Індустрія туризму сьогодні – це «міжгалузевий комплекс із домінуючими внутрішніми організаційно-виробничими та фінансово-інформаційними зв'язками, з єдиною політикою кадрового забезпечення, яка ґрунтується на уніфікованих виробничих технологіях». Комплексні зв'язки між підприємствами різних галузей, які беруть участь у створенні та організації туристичного продукту, і відповідно до етапів процесу обслуговування, дають змогу виокремити функціонально-стадійні підсистеми, представлені поєднанням «різномірних функціонально-галузевих елементів інфраструктури, що виконують однорідні функції в сфері туризму» (Табл. 2.1).

Таблиця 2.1. Компоненти туристичної інфраструктури

Підсистеми	Структури	Компоненти
Інституційно-організаційна	Правова	1. Законодавча і нормативна база 2. Митна служба 3. Консульська служба
	Фінансово-економічна	1. Система оподаткування 2. Система страхування 3. Фінансова система та обмінний курс валют
	Кадрова	1. Система підготовки кадрів 2. Система наукових досліджень
Функціонально-господарська	Гостинності	1. Готельне господарство 2. Громадське харчування 3. Галузі сфери послуг з надання додаткових послуг
	Транспорту	1. Авіаційний 2. Автомобільний

		3. Залізничний 4. Водний
	Туристично-оздоровчої діяльності	1. Туристично-екскурсійні підприємства 2. Санаторно-курортні установи 3. Оздоровчі заклади
Територіально-господарська	Туристичні ресурси	1. Природні 2. Історико-культурні 3. Соціально-економічні
	Соціально-демографічні	1. Населення 2. Розселення та історія формування території 3. Традиційна етнічна культура населення
	Господарські	1. Господарський комплекс території 2. Інфраструктурні системи 3. Адміністративно-територіальний устрій та система управління

Туристична інфраструктура має інтегративно-диверсифікований характер, а якість туристичного продукту безпосередньо залежить від міри її розвиненості. Регіональний туристичний комплекс є одночасно ресурсом і умовою розвитку індустрії туризму на території Львівської області, а також чинником формування територіальної структури вітчизняного туристичного продукту. Відтак, серед важливих питань інфраструктурної розбудови – не лише оптимізація економіко-правових й організаційних умов для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, а й активізація інформаційно-рекламної діяльності з метою створення єдиної інформаційно-туристичної інфраструктури.

Таким чином, проведені авторкою дослідження свідчать, що Львівщина має значний туристичний потенціал. Тут зосереджено значну кількість історичних, культурних і природних ресурсів. Також в області достатньо розвинена туристична інфраструктура. Окрім того, визначення величини рекреаційно-туристичної ємності Львівської області дозволить оптимально

планувати розвиток культурного туризму в її межах з урахуванням допустимих навантажень на природні та історико-культурні локації.

2.2. Розвиток культурного туризму в Львівській області на сучасному етапі

Упродовж останніх десятиліть туристична галузь у Львівській області, Україні та світі в цілому достатньо стрімко розвивалась. Проте, її поступальний розвиток в Україні та на Львівщині, що спостерігався протягом останніх років, значно пригальмувався у зв'язку з пандемією COVID-19 й особливо з початком повномасштабного російського вторгнення.

Різноманітний і колоритний культурний та природний потенціал Львівської області дозволяє їй посісти серйозні позиції на світовому туристично-рекреаційному ринку за обов'язкової умови проведення ефективної регіональної політики для розвитку туризму.

Управління у сфері туристичних послуг досліджуваної області має за мету науково обґрунтовану соціально-економічну оцінку розвитку місцевого культурного туризму, а також оцінку його впливу на економічний розвиток Львівщини. Для оцінки фінансово-економічного ефекту туризму у світовій практиці застосовується низка методів і методик. Подібні дослідження істотно розрізняються між собою як відносно якості, так і точності. А їх практичне застосування ускладнено недостовірністю статистичних даних і значним числом необхідних показників. Об'єктивна оцінка аналізу туристичних потоків регіону для управління у сфері туристичних послуг – актуальний, але недостатньо досліджений напрям сучасної науки.

Існуюча на сьогодні в Україні сукупність статистичних даних, що стосуються регіонального туризму, а також підходи до виміру кінцевих результатів туристично-рекреаційної діяльності не дозволяють достатньо точно оцінити обсяги туристичного продукту Львівської області [2; 363].

Для оцінки рівня розвитку туризму в конкретному регіоні вітчизняні та іноземні фахівці виділяють такі показники: обсяг туристичного потоку; середню величину туристичних витрат за добу; стан матеріально-технічної бази; показники фінансово-господарської діяльності туристичних підприємств та ін.

Одним із важливих напрямів розвитку туризму на Львівщині є пріоритетне освоєння його природно-рекреаційного та історико-культурного потенціалу.

У допандемійний та довоєнний період регіональний туризм стрімко інтегрувався у світову туристичну індустрію, набував все відчутнішого значення для місцевого господарства і загалом характеризувався позитивною та сталою динамікою. Для туристичної галузі Львівщини характерним є зростання туристичної активності, вдало вибрана маркетингова політика, реалізація політики сприяння розвитку туризму з боку місцевих органів влади. Завдяки таким заходам Львівська область упродовж тривалого часу посідає друге (після Києва) місце у вітчизняному туристичному рейтингу.

За даними, опублікованими Київською школою економіки, за майже два роки повномасштабного вторгнення загальні непрямі втрати завдані сферам культури, релігії, туризму та спорту склали \$10,8 млрд, з них \$4,4 млрд туризм. Загалом від початку війни пошкоджено чи зруйновано 1804 об'єкти культури, 348 релігійних споруд, 164 об'єкти туризму (Публічний звіт Голови ДАРТУ за 2023 рік. С. 4).

Однак, вітчизняна туристична сфера продовжує функціонувати. Податкові надходження від туристичної сфери у 2023 р. в порівнянні з 2022 р. зросли на 32%. У 2023 р. в казну держави було сплачено 2,049 млрд грн, тоді як у 2022 р. 1,551 млрд грн. У порівнянні з аналогічним періодом у довоєнному 2021 р. (2,231 млрд грн) сума податків у 2023 р. зменшилася на 8% (Публічний звіт Голови ДАРТУ за 2023 рік. С. 4).

Кількість платників податків у 2023 р. у порівнянні з 2022 р. знизилась на 9% (2023 р. – 16 465 осіб, 2022 р. – 18 125 осіб). Кількість юридичних осіб зменшилась на 22% (2023 р. – 3 580, 2022 р. – 4 584). Кількість фізичних осіб зменшилася на 5% (2023 р. – 12 885, 2022 р. – 13 541). Якщо порівнювати цей показник з аналогічним періодом у 2021 р., то загальне скорочення склало 25%; кількість юридичних осіб зменшилася на 33%, а фізичних – на 22% (Публічний звіт Голови ДАРТУ за 2023 рік. С. 4).

Найбільше у 2023 р податків сплатили: м. Київ – 499,292 млн грн, Львівська – 345,484 млн грн, Київська – 239,008 млн грн, Івано-Франківська – 138,842 млн грн та Одеська області – 98,845 млн грн (Публічний звіт Голови ДАРТУ за 2023 рік. С. 4). Отже, як бачимо, Львівська область за обсягами сплачених податків від туристичної діяльності посідає друге місце в Україні.

Станом на початок 2022 р. туристичні послуги у Львівській області надавали 342 туристичних підприємства – за цим показником Львівщина посідає третє місце в Україні. Чим більшою є кількість туроператорів, тим вищою є ймовірність нових стратегічних ініціатив, а вплив окремих туроператорів на всіх інших зменшується. Найбільше суб'єктів туристичної діяльності зосереджено у м. Львові та м. Трускавці. Серед них: 233 турагентів, 51 бюро екскурсійних послуг³¹⁰. Серед 58 туроператорів – «Tez Tour», «Feeria», «Orbita», «Pegas», «TUI Ukraine», «AnexTour», «AnexTour2», «Alf», «Mouzenidis Travel», «Coral Travel», «TPG», «Join Up!», «Kompas»³¹¹, а також «Танго Тревел», «Відвідай», «Моноліт», «ЮНТА», «ВСЕСВІТ», «Gal-Cruise» та ін. До початку російської агресії майже кожна туристична фірма займалася виїзним туризмом, оскільки саме цей вид туризму є вигіднішою формою діяльності туристичних підприємств, ніж в'їзний (іноземний) та внутрішній туризм. Лише близько 20% туристичних підприємств області були орієнтовані на в'їзний та внутрішній туризм (в Україні загалом цей показник у 2021 р. складав 10%). Утім, спочатку пандемія, а потім і війна змусили туроператорів

переорієнтуватися на внутрішнього туриста. Туристично-екскурсійних маршрутів у Львівській області налічується близько 150. Традиційними є туристичні маршрути, в яких об'єктами показу та відвідування є історичні міста та стародавні поселення, пам'ятки духовної та культурної спадщини (храми, релігійні центри, замки, палаци, музеї), пам'ятки природної спадщини (заповідники, парки, курорти, вершини, скелі, ріки, водоспади, озера), заклади культури та мистецтва (театри, музеї, галереї), осередки народних промислів, пам'ятки меморіального мистецтва, місця історичних подій і визначних особистостей та ін.

За даними аналізу пропозицій 48 туроператорів Львова найпопулярнішими туристично-екскурсійними маршрутами Львівщини є: «До Страдчанської печери», «Жовква та Крехівський монастир», «Свірзький замок та Звенигород», «Невідома Львівщина – околиця Львова», «Мала Золота підкова», «На батьківщину Івана Франка в Нагуєвичі», «Перлини Белзького князівства» та ін. Найпривабливішими для іноземних туристів є місто Львів, тури до замків, скелі Довбуша, маршрут «Зотова підкова» та ін., а для українських туристів – місто Львів, замки, скелі Довбуша, маршрут «Зотова підкова», Дерев'яний храм у Маткові, Тустань, пам'ятки археології та інші об'єкти. Щодо мети візиту іноземних туристів до Львова, то на першому місці – відвідування кафе, ресторанів; на другому – самостійні прогулянки містом, на третьому – візити до закладів культури, зокрема Львівської Опери; далі – шопінг, а також екскурсії з гідами. Найбільша кількість екскурсій відбувалася у 2019 р. – близько 140 тис., найменша – у 2020 ковідному році. Туристичні піки, зазвичай, припадають на Різдво та новорічні свята, а також кінець квітня, коли у місті відбувається велика кількість конференцій, далі – свята, вихідні дні, День міста, а потім кінець червня, коли у Львові відбувається джазовий фестиваль і кінець літа – День Незалежності. Останній пік – це вересень, коли також

відбувається багато конференцій, книжковий і екологічний форуми, фестивалі кави, шоколаду.

Оцінити якість туристичного продукту – одного з найважливіших чинників конкурентоспроможності туроператорів – вкрай складно, оскільки турпродукт не відчутний на дотик, а ефект від його споживання оцінюється в умовах певного емоціонального стану, що залежить від великої кількості складників, серед яких такі суб'єктивні характеристики туриста, як: особливості виховання, вік, культурні традиції народу, представником якого є гість, уявлення про комфорт, звички, самопочуття та психологічний стан на момент отримання послуг, фізіологічні особливості організму та ін. Якість обслуговування визначається: оперативністю роботи з підбору та організації туру за запитом клієнта; ввічливістю обслуговування, увагою до запитів кожного клієнта, терпінням при обговоренні маршруту та ін.; відповідністю туру, що пропонується, реальному змісту; наявністю погодження всіх складових комплексного обслуговування; часом підбору маршруту; часом оформлення необхідних документів; часом отримання довідкової інформації та ін. Отже, якість турпродукту безпосередньо залежить від рівня кваліфікації фахівця з туристичного супроводу.

У 2021 р. туристично-екскурсійні маршрути обслуговували 750 кваліфікованих екскурсоводів та гідів-перекладачів [76]. Станом на 2023 р. їх залишилося понад 100. У 2018 р. Управління туризму та курортів Львівської облдержадміністрації розпочало роботу над створенням каталогу фахівців туристичного супроводу Львівщини. Це потрібно, щоб кожен турист міг обрати гіда відповідно до своїх уподобань. Наразі Львівський туристичний офіс видає біджі екскурсовода, що засвідчують правомірність здійснення туристичного супроводу у м. Львів, водночас системи покарання за здійснення туристичного супроводу без ідентифікаційної картки під час воєнного стану немає.

Організаційно-управлінськими структурними елементами туристичної індустрії є установи державного регулювання сфери туризму. Головними з таких є Управління туризму та курортів Львівської обласної державної адміністрації та Управління туризму Департаменту розвитку Львівської міської ради. В місті також працює 2 генеральні консульські установи (Генеральне консульство Республіки Польща у Львові, Генеральне консульство Чеської Республіки у Львові) та 17 туристичних громадських організацій, зокрема: Асоціація гірських провідників «Ровінь»; Асоціація курорт «Сколівський»; ГО «Орявчик-Звенів»; ГО «Клуб велотуристів друзів природи «Рух»; ГО Туристичний Інформаційний Центр Стрия; Західноукраїнська туристична асоціація; Клуб велосипедного туризму «Колесо вітрів»; ЛГТО «Обрій»; Львівська асоціація розвитку туризму; Львівська Асоціація туристичних організацій; Львівська міська громадська організація «Федерація спортивного туризму»; Львівська обласна громадська організація «Товариство власників осель «Галицькі оселі»; Львівська обласна молодіжна хостел асоціація; Львівський обласний осередок «Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму»; Товариство краєзнавців Яворівщини «Гостинець»; «Туристична асоціація рекреаційного розвитку Сколівщини»; Центр краєзнавства, екскурсій і туризму учнівської молоді. Основними завданнями згаданих організацій є, насамперед, реалізація державної політики у сфері туристичної діяльності, забезпечення прав громадян на відпочинок та охорону здоров'я, залучення інвестицій, пропаганда та популяризація вітчизняного туристичного продукту.

За підтримки державних і громадських органів регулювання та управління туристичною індустрією, на території міста та області було створено центри туристичної інформації. У Львові функціонує 6 таких центрів, подібні установи функціонують у містах Жовква, Стрий, Дрогобич і Трускавці.

Актуальною проблемою у регіоні є забезпечення туристів закладами розміщення різноманітного класу комфортності. За даними сайту Planet

Hotels.Travel Guide, у Львові налічується 109 готелів, серед яких 5-зіркових – 5 (Citadel Inn Gastro Boutique Hotel; Grand Hotel Lviv Casino & Spa; Nobilis Hotel; BANKHOTEL; Леополіс Готель), 4-зіркових – 18, 3-зіркових – 20, 2-зіркових – 1 і 65 без зірок, діє 45 хостелів, більшість з яких підтримують електронну систему бронювання готельних номерів. Значної популярності набувають готельно-відпочинкові комплекси розташовані в екологічно чистих зонах за межами міста в досяжності до 40 хвилин. Найвідомішими серед них є «Бухта Вікінгів», «Чарівна долина», «Узлісся», «Панська гора», «Наварія Нова», «Злата», «Соняхи». Найбільшу серед категоризованих готелів групу становлять готелі середнього класу, рівень їх завантаженості залежить від розташування, якості сервісу та рекламної політики. На переконання експертів, висловлене до початку повномасштабного вторгнення, «на найближчий час можна спрогнозувати такі тенденції розвитку готельного господарства Львівської області: посилення інтересу інвесторів до вкладання коштів у його розширення; посилення конкуренції між готельними підприємствами, у зв'язку з поліпшенням якості послуг та збільшенням попиту; розширення асортименту послуг та поглиблення спеціалізації; посилення взаємозв'язку з іншими галузями економіки» [76].

Бронювання житла туристи, які відвідували Львів у довоєнний період, здійснювали, здебільшого, за допомогою booking.com (39,6%) або безпосередньо на сайті закладу розміщення (26,1%). Майже 24% іноземних туристів відвідали Львів у 2021 р. за рекомендаціями друзів. Попри це, завдяки інформаційним технологіям туристичне середовище дедалі більше стає інтерактивним. Готелі використовують також інтерактивні карти, що дозволяють за допомогою AR-технологій переглянути номери, дізнатися про послуги та визначні пам'ятки неподалік.

Серед львівських готелів AR-застосунок для перегляду номерів використовує лише «Швейцарський», але відео презентація готелю є на сайтах

4- і 5-зіркових готелів Львова, зорієнтованих на прийом українських та іноземних туристів: «Асторія», «Панорама», «Швейцарський» та «Банк-готель», «Гранд-готель», «Леополіс», «Нобіліс».

Серед подорожуючих стають популярними і чат-боти, за допомогою яких можна підібрати і забронювати тур. Чат-бот функціонує у львівських «Банк-готелі» та «Гранд-готелі» (разом з Telegram-каналом), у «Швейцарському» – лише Telegram-канал.

Інтернет-ресурси про туризм, як і відповідні телепередачі, мають властивість наочності, а за мірою інформативності перевершують можливості телебачення, пропонуючи різноманітну інформацію про туристичні об'єкти та послуги. Показовий приклад – інтернет-портал Lviv.travel. Це цифрова платформа з актуальним контентом і зручним інтерфейсом, де під слоганом «Львів. Відкритий для світу» надається інформація про визначні історико-культурні пам'ятки Львівщини, музеї та галереї Львова, парки, заклади харчування, відомі видавництва, гідни та різні атракції, театри та ін. Серед рекомендацій для туристів Львівщини, зокрема, Палац Потоцьких, Тустань та ін., календар подій, зокрема інформація про вистави, виставки, фестивалі, концерти, спортивні події та події-онлайн (напр., Lviv Media Forum 2022). Для зручності туристів портал надає інформацію про готелі та хостели Львова, мапу міста, різні публікації про місто, його історію, цікаві факти та його відомих мешканців, традиції Львівщини, туристичні маршрути, мистецтво та архітектуру, можливості для відпочинку і проведення дозвілля, пізні підкасти тощо. Портал не просто містить інформацію про ключові об'єкти туристичної інфраструктури міста та карти, за якими досить легко прокласти маршрут до місць, що цікавлять туриста, – на порталі представлено й посилання на туристичний інформаційний центр, який працює, щоб надати усім бажаючим необхідну інформацію, а також посилання на сайт Львова. Портал надає

можливість придбати Lviv City Card онлайн для відвідування ключових визначних пам'яток та екскурсій зі знижкою у Львові.

На увагу заслуговує й національний туристичний портал Zruchno.Travel, запущений ще у 2017 р. Поставивши собі за мету розвиток культури внутрішнього туризму в Україні та створення зручних сервісів і партнерських програм, Zruchno.Travel прагне звернути увагу на об'єкти, покращити якість інфраструктури навколо, допомогти бізнесу та зацікавити мандрівників. Портал досі знаходиться на стадії формування та містить інформацію про 58 199 туристичних об'єктів України, серед яких 2 849 представляють Львівщину. Серед топ-турів – Площа Ринок, Церква Святого Юра, садиба-музей Івана Франка, Свірський замок, Фортеця Густань, Стільське городище, Крехівський монастир та ін. Портал презентує 52 варіанти вікенду, тревел-журнал, в якому повідомляє новини, розповідає історії, ділиться порадами і маршрутами відомих людей, розміщує фотозвіти та відеоролики. Попри представлення різних видів туризму, портал не надає можливості придбання квитків, запису на екскурсії, не висвітлює особливості громадського транспорту, транспортної доступності в цілому тощо. Це дає підстави констатувати недостатню розвиненість сервісного супроводу турпродукту, в тому числі на стадії прийняття рішення про його придбання.

Доступнішим інструментом у сфері культурного туризму є соціальні мережі, які у сучасному глобалізаційному світі з його можливостями транскордонного охоплення аудиторії не лише відіграють визначальну роль у масових комунікаціях, а й стають важливим компонентом підвищення культури туризму. У цьому аспекті роль соціальної мережі Facebook, як однієї з найбільших сьогодні соціальних мереж у світі, в просуванні туристичного продукту значно зростає. Наприклад, підписниками сторінки Львова у Facebook під назвою «Львів то є Львів» є десятки тисяч людей, об'єднаних любов'ю до свого міста.

Просування туристичного продукту здійснюється не тільки з боку приватного бізнесу, – сьогодні в цей процес залучена й держава. Органи державного управління активно використовують майданчик соціальної мережі Facebook для рекламування туристичного продукту. Так, у Facebook представлені такі державні та громадські організації й установи, що мають безпосереднє відношення до культурного туризму Львівщини, як: Управління туризму та курортів Львівської ОДА ; Управління туризму Львівської міської ради; Львівська асоціація розвитку туризму; Львівський туристичний альянс; Львівський обласний центр краєзнавства, екскурсій і туризму; Львівський культурний центр; Туристичний кластер Львівщини; Львівський міжнародний форум індустрії туризму та гостинності; Львівське комунальне підприємство «Центр розвитку туризму м. Львова; Туристично-інформаційний центр Львова та ін. Оприлюднюючи на сайті мережі або на своєму офіційному сайті різну текстову інформацію та відеоматеріали про визначні пам'ятки і культурно-історичну спадщину міст, ці установи й організації сприяють популяризації культурного туризму Львівщини і тим самим залучають потенційних туристів. Через мережу Інтернет туристичний ринок «видно як на долоні», оскільки в цьому форматі відсутній цензор, який контролює правила надання інформації. Таким чином нове покоління туристів отримує офіційну інформацію «з перших рук» – достовірну і точну.

У 2021 р. український кордон перетнуло 4, 27 млн іноземних відвідувачів. Це на 26,3% більше, ніж у 2020 р., – таке збільшення чисельності туристів стало можливим унаслідок того, що для України відкрилися нові туристичні ринки – ОАЕ та Саудівської Аравії. Так, у 2021 р. до усього західного регіону України приїздило більше 200 тис. туристів з Аравійського півострову, для яких Україна стала альтернативою альпійським курортам – Австрії, Швейцарії, Італії. Середні витрати одного туриста з Саудівської Аравії становили близько € 114 [43; 16]. При цьому, дев'ять із десяти опитаних

туристів стверджували, що планують повернутися в Україну ще раз. За даними Львівської міської ради, з 4 млн. туристів, які відвідали Україну, більше третини (1,5 млн.) відвідало Львів, що удвічі більше за показник 2020 р., однак на 40% менше ніж у доковідний 2019 р. Близько половини туристів (50,5%) побували у Львові вперше, 78% з них – для відпочинку та проведення дозвілля. Збільшився термін перебування туристів у місті з 3,8 дня у 2019 р. до 5, а середні витрати одного туриста склали € 94 на день [43; 17]. Туристи високо оцінюють якість житла, харчування та обслуговування в закладах розміщення, гостинність жителів, зручність бронювання подорожі та привабливість міста для туристів загалом, а також якість надання туристичної інформації. Утім, спонукальним мотивом для більшості туристів був не культурний туризм, а дозвілля. Серед основних запитів: смачні страви, комфортний готель, розвинена інфраструктура, поєднання міських і природних локацій, шопінг.

Місто Львів є безперечно одним із найбільших центрів культурного туризму в Україні. Британське видання The Telegraph внесло Львів у рейтинг 12 місць світу, що обов'язково варто було відвідати у 2018 році. Львів опинився на 5-й сходинці [6]. Британська газета The Independent назвала Львів ідеальним місцем для проведення зимового відпочинку [17; 13]. Також в іншому рейтингу Львів опинився на 2-му місці серед 26-ти європейських міст, де можна комфортно прожити місяць за менше, ніж 600 фунтів стерлінгів. За версією американського видання Business Insider, ще у 2016 р. Львів посів перше місце серед найдешевших туристичних міст світу. Під час дослідження порівнювались вартість проживання у готелі, проїзд на таксі, а також харчування на двох осіб.

У Львівській області на підставі висновків постійних комісій з питань культури, історико-культурної спадщини, туризму, духовного відродження та засобів масової інформації і з питань бюджету та соціально-економічного розвитку було розроблено комплексну програму «Розвиток культури,

підвищення туристичної привабливості, збереження національної пам'яті, культурної спадщини та промоції Львівської області на 2021–2023 роки». Її головними завданнями було визначено: підвищення атрактивності та інфраструктурного забезпечення туризму, курортів, оздоровлення, спорту та рекреації; підвищення якості регіонального туристичного продукту та його просування. Зокрема, у програмі вказано на необхідність: збереження, дослідження та проведення реставраційних робіт на об'єктах культурної спадщини Львівщини; комплексної реставрації пам'яток, внесених до Списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО; популяризації культурної спадщини Львівщини; підтримки проектів охорони та збереження культурної спадщини, що реалізуються на її території. Передбачалося, що реалізація заходів програми забезпечить популяризацію Львівщини як туристичної дестинації та території, безпечної для подорожей, збереження об'єктів історико-культурної спадщини, розвиток культури та креативної економіки, збереження та популяризацію національної пам'яті. Таким чином, Програма враховувала значний потенціал Львівщини у сфері культурного туризму, а також передбачала реалізацію активної політики з його планування, регулювання, підтримки, просування та моніторингу.

Рішенням Львівської обласної ради від 23.02.2021 № 70 було прийнято й іншу програму – «Програму розвитку туризму та курортів у Львівській області на 2021–2025 роки», розроблену з метою ефективного використання коштів обласного бюджету, передбачених на розвиток туризму та курортів у Львівській області та виконання зобов'язань відповідно до проєкту регіонального розвитку «Велокарпатія: розвиток інфраструктури та велотуризму на Львівщині». Програмою передбачалося виконання завдань, орієнтованих на формування позитивного іміджу Львівщини як туристичної та курортної дестинації; розвиток та модернізація туристичних магнітів та інфраструктури; здійснення комплексу заходів з розвитку туристичного та рекреаційного потенціалу

територіальних громад області; підтримка реалізації проєктів, спрямованих на підвищення туристичної привабливості і покращення іміджу Львівщини в Україні та за кордоном [34]. Загальна сума, запланована до виділення з обласного бюджету на Програму, становила 4,9 млн грн, у 2021 р. - 3 млн грн. На 2022 р. фінансування цієї програми було встановлено у розмірі 820 тис. грн, збільшивши витрати на розроблення та впровадження комплексних інформаційних і промоційних кампаній та, водночас зменшивши витрати на організацію навчальних тренінгів та облік природно-лікувальних ресурсів Львівщини [61; 26]. Уже в кінці 2021 – на початку 2022 р. туристична галузь почала поступово відновлюватися від наслідків пандемії COVID-19, запускалися нові програми, укладалися договори з партнерами та ін. У 2022 р., незважаючи на введення воєнного стану, Програма розвитку туризму та курортів у Львівській області на 2021–2025 роки не просто не втратила своєї актуальності, а набула ще більшого значення, хоча фінансування зі зрозумілих причин й визначено «у межах кошторисних призначень» [76].

Загалом у сфері розвитку культурного туризму у Львівській області здійснюється безліч заходів. Одним з них є проєкт "Східноєвропейські перлини: створення та просування продуктів міського культурного туризму в транскордонному просторі", реалізація якого розпочалась у листопаді 2013 р. і продовжувалась до вторгнення російської воєнщини. Співфінансування проєкту здійснювалось Європейським Співтовариством в рамках Програми транскордонного співробітництва Польща-Україна. Цей проєкт, окрім Львова, також реалізовувався в Івано-Франківську, Коломиї та польських містах Люблін, Замосць, Пшеворськ. Мета проєкту – збільшення щорічної чисельності туристів, які відвідують шість обраних міст Західної України та Східної Польщі. Окремими завданнями проєкту є підняти на новий якісний рівень туристичні можливості презентації культурної та історичної спадщини цільових міст через впровадження нових екскурсійних продуктів для відвідувачів, посилити та

просунути культурну самобутність цільових міст як напрямків культурного туризму, запровадити співпрацю та обмін досвідом у сфері міського культурного туризму між зацікавленими сторонами в Україні та Польщі, і завдяки цьому об'єднати зусилля та підвищити ринкову конкурентоздатність та потенціал цих міст.

Із шести міст лише Львів і Люблін є великими, інші – типові галицькі та польські містечка, що є цікавими для туристів, але не надто розрекламованими. Львів і Замосць включено до Списку світової спадщини ЮНЕСКО. Сюди найчастіше їздять екскурсійні групи, але, за даними Всесвітньої туристичної організації, так званий організований туризм – це всього 30 % мандрівників. Спільним проектом хочуть збільшити чисельність туристів, які відвідують ці міста, і продовжити термін їхнього перебування хоча б на день-два. Саме для індивідуальних туристів буде розроблено аудіотури, туристичні мапи історичних частин міст, путівники на семи мовах, спеціальні вказівники

В Україні в цілому й у Львівській області зокрема російська військова агресія спричинила часткове призупинення функціонування туризму, поставивши цілу галузь перед серйозними випробуваннями, які ще тривалий час доведеться осмислювати та знаходити шляхи подолання їх наслідків. Тож туристичні підприємства Львівщини трансформувалися під нові військові реалії: створюють нові продукти – актуальні та затребувані у нинішній ситуації, налаштовують віддалений формат роботи для команди, вибудовують операційну діяльність, щоб це дало змогу мінімізувати втрати та витрати тощо. Частина туристичних компаній закрилась, інші переорієнтувалися на волонтерство – використовували свої автобуси для евакуації біженців, залучали зв'язки, щоб організувати закупівлю гуманітарної допомоги з-за кордону [69; 74]. Так, офіс туристичної компанії «OTi Tour» перетворився на волонтерський штаб, де працівники компанії від початку війни відправляють індивідуальні пакети з сухпайками та ліки на фронт [33; 20].

Інша львівська туристична компанія «Відвідай», що спеціалізується на коротких турах Україною, теж з початку війни переорієнтовувалась на волонтерство, але згодом відновила свою туристичну діяльність. У березні–квітні 2022 р. туроператор проводив екскурсії для львів'ян і переселенців у Львові (їх кількість становить близько 20%), згодом відновив автобусні поїздки до Карпат. Загалом діяльність компанії відновилась орієнтовно на 30–40%, переважна більшість туристів – це львів'яни, але є також туристи з Києва, Харкова та тимчасово окупованих територій [47].

Туристична агенція «Андреоллі-тур» займається евакуацією біженців за кордон і водночас відновлює внутрішній туризм за рахунок проведення екскурсій у Львові, організації одноденних виїзних турів до Карпат, музеїв і замків, які тривалий час залишались закритими через воєнний стан та ін.

Діяльність туроператорів ускладнена ще й блокпостами та численними перевірками, утім бізнес працює приблизно на 30% [71;32], при цьому вартість туристичних послуг тривалий час від початку війни не підвищувалася. Що стосується туристів (точніше тих, хто звернулися за інформацією до туристичного інформаційного центру у Львові), то, принаймні у серпні 2022 р., 95% з них – це українці, і лише 5% – іноземці, які прибули до Львова із волонтерською метою [73; 18].

Загалом за серпень 2022 р. у Львові побувало майже 3 тис. туристів, які в основному відвідували музеї, цікавилися подіями у місті та ін. Переселенцям стала у нагоді безкоштовна карта міста, іноземці цікавляться картою укриттів. Примітно, що «до Львова приїжджають зараз ті українці, які зазвичай не мандрували країною, не мали такої звички, – зазначає очільниця управління туризму Львівської міської ради Христина Лебедь. – Раніше простіше було сісти в літак у своєму місті і за 2–3 години опинитися десь —у теплих краях!». Зараз відбувається культурний обмін, коли багато українців відкривають для себе красу України, зокрема Львова» [14; 21]. Тобто, туроператори у своїх

програмах наголошують на патріотичності та вивченні історії, створюють нові програми для внутрішнього туризму. Загалом у Львові, за даними Львівського туристичного офісу, станом на березень 2023 р. продовжує функціонувати 42 туристичні компанії [76].

Отже, туристичні сезони у Львівській області у 2022-2023 рр. видалися доволі обмеженими, внутрішніми та бюджетними. Разом із тим, очевидною стала тенденція до закріплення внутрішнього туризму на Львівщині і через пандемію, і військові дії, і через те, що після перемоги Приазов'я та Причорномор'я будуть певний час закритими через мінування території та акваторії. Такої ж думки дотримується й керівництво міського управління туризму м. Львова, акцентуючи увагу на значній частці серед туристів саме українців, які «кілька днів відпочивають ... дорогою до Карпат, або зосереджено у Львові. Або повертаючись із-за кордону, або їдучи за кордон, зупиняються у Львові. Тобто, це короткотривалий відпочинок українців у місті. Зосереджені більше на прогулянки, на окреме ознайомлення з містом» [45].

На допомогу усім, хто приїжджає до Львова, у липні 2022 року у Львові відновив свою роботу Центр туристичної інформації. З липня до вересня 2022 р. до центру звернулися 6102 людини, з них 201 – іноземець [76]. Зокрема, Львівський туристичний офіс та Львівське комунальне підприємство «Бюро спадщини», Львівська спільнота екскурсоводів та музеїв спільно розробили серію екскурсій «Прогулянки Львовом», що відбувалися у місті Львові від кінця березня та протягом квітня 2022 р. для львів'ян та внутрішньо переміщених громадян.

У вересні 2022 р. на основі цього центру було створено Медіацентр, призначений для «блискавичного реагування» на запити іноземних журналістів, які почали приїжджати до Львова ще до повномасштабного нападу. Станом на вересень 2022 р. у місті було зареєстровано понад 2,5 тис. журналістів з різних країн світу [67; 13]. Працівники медіацентру надавали їм інформацію про країну

загалом та культуру зокрема, сприймаючи це як «своєрідне капіталовкладення у майбутнє, адже ці медійники мають мільйонні аудиторії і після нашої перемоги можуть заохотити туристів відвідати Львів та Україну» [72; 42].

Безумовно, за час воєнного стану постало чимало питань щодо ситуації з туризмом в області. Вже за кілька місяців після повномасштабного вторгнення Управління туризму та курортів Львівської ОВА розпочало «переговори по таких проєктах, які допоможуть економіці місцевих громад, де бюджети залежать виключно від туризму та оздоровлення» [36; 56]. Незважаючи на війну, з'явилися нові та цікаві туристам культурні та мистецькі туристичні продукти, налагоджено комунікацію з іноземними партнерами щодо відновлення туристичних потоків у безпечний час та ін.

В умовах коли одна частина туристичної та рекреаційної інфраструктури України окупована, інша частина зруйнована, внутрішній туризм в Україні зберігся у відносно безпечних західних регіонах, зокрема у Львівській області, куди з початку військових дій люди виїжджають, рятуючись від війни, або для так званого вікенду для перезавантаження.

Розвиток туристичної галузі Львівської області, значною мірою залежить від постійного удосконалення рівня надання послуг. Різноманітна структура і рівень потреб, сучасні тенденції та тренди, а також територіальна структура визначають необхідність гармонійного поєднання різних галузей і видів послуг, а також зміцнення міжгалузевих зв'язків.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1. Проблеми розвитку культурного туризму на Львівщині

Однозначно, найсуттєвішою проблемою для сучасного етапу розвитку культурного туризму в Україні в цілому та у Львівській області зокрема, є повномасштабна російська військова агресія.

З початком вторгнення російської воєнщини відбулося різке зменшення туристично-екскурсійних потоків, адже значна частина українців виїхала за межі країни, рятуючись від війни, деякі туристичні підприємства припинили свою діяльність або почали займатися волонтерством для потреб фронту.

Та все ж, попри військові дії, що тривають в багатьох областях України, та встановлені обмеження, туристичний сегмент вітчизняної соціально-економічної сфери продовжує працювати в безпечних регіонах, де не ведуться активні бойові операції. Нині в Україні немає абсолютно безпечної території для занять туризмом і відпочинку. Тому авторкою виокремлено Львівську область як одну з «найбезпечніших» туристичних дестинацій в умовах війни. Ця область відповідно до свого географічного розташування на заході України вважається найбільш захищеною від ворога і сюди спрямовано значний туристичний потік, у тому числі й аматорів культурного туризму.

В умовах запровадженого воєнного стану виникає багато труднощів з організацією культурного туризму. Виникають серйозні проблеми з безпекою, з обмеженнями на подорожі. У такій складній ситуації туризм має свої особливості з точки зору певних дозволів і обмежень щодо відпочинку й подорожей у відносно безпечних західних областях України, що необхідно враховувати туристичним підприємствам у процесі організації екскурсій та подорожей.

Відповідно до законодавства з метою забезпечення безпеки туристів туристичні підприємства, здійснюючи відповідний вид діяльності, зобов'язані:

інформувати туристів та екскурсантів про можливі небезпеки у ході подорожі, необхідність виконання загальнообов'язкових вимог та запобіжних чи попереджувальних заходів;

створювати безпечні умови у місцях надання туристично-рекреаційних послуг, забезпечувати належне облаштування маршрутів подорожей походів, прогулянок, екскурсій та ін.;

забезпечувати спеціальні вимоги щодо безпеки під час надання туристичних послуг з підвищеним ризиком;

забезпечувати туристів висококваліфікованими фахівцями туристичного супроводу, якісним спеціальним спорядженням та інвентарем;

забезпечувати навчання туристів і екскурсантів засобам профілактики та захисту від травм, попередження нещасних випадків і надання долікарняної та першої медичної допомоги;

забезпечувати надання оперативної допомоги туристам, які постраждали під час подорожі, транспортування потерпілих; вчасно інформувати органи місцевої влади й відповідальних осіб про надзвичайні ситуації, в яких опинилися туристи, подавати відомості про зниклих осіб.

Необхідно зазначити, що туристичні підприємства та туристи повинні суворо дотримуватись основних правил безпеки в умовах дії воєнного стану:

завчасно уточнити чи безпечно подорожувати до того чи іншого регіону, які локації можна відвідувати, а які заборонено;

дізнатися про наявність укриття на маршруті подорожі;

перед відвідуванням уточнити графік роботи туристичного об'єкту;

у процесі планування туристичної подорожі, походу, екскурсії враховувати час дії комендантської години на території конкретної області;

туроператорам і фахівцям туристичного супроводу необхідно формувати маршрути з урахуванням розташування бомбосховищ;

завжди дотримуватися вимог безпеки під час повітряної тривоги.

Незважаючи на значні потоки туристів та одну з найрозвиненіших туристичних інфраструктур України, Львівщина має безліч проблем, що перешкоджають поступальному розвитку культурного туризму. Так, зокрема: історичну територію Львова, що її ЮНЕСКО зарахувала до Списку світової спадщини, ще повністю не відреставровано; деякі замки області занедбані та потребують повної реставрації (наприклад, Свірзський); старі, особливо дерев'яні, церкви, передані в користування релігійним громадам, ремонтуються й перебудовуються із застосуванням новітніх матеріалів і технологій та втрачають свою історичну цінність; старовинні побутові споруди руйнуються безпосередньо на місцях і в Музеї народної архітектури та побуту "Шевченківський Гай" у Львові та ін. [26; 21].

Результати дослідження наочно ілюструють, що існуючий потенціал культурного туризму використовується недостатньо ефективно. В цьому контексті слід зазначити, далеко не всі об'єкти забезпечені необхідною документацією, а саме: охоронним договором, паспортом об'єкту. Не захищені документацією пам'ятки іноді, нажаль, навіть знищуються. Держава не надає інвесторам дієвих стимулів для збереження пам'яток. У більшості випадків побудувати новий об'єкт значно дешевше та швидше, ніж реставрувати існуючий. Будь-які втрати культурної спадщини неминуче відображаються на нинішньому та прийдешніх поколіннях, призводячи до втрат історичної пам'яті, знищення інтелектуального та творчого потенціалу суспільства в цілому. Вони не можуть бути компенсовані ні створенням нових визначних творів, ні розвитком культури в цілому.

Попри всі переваги культурного туризму, можна виділити і певні загрози для Львівщини як історичного та культурного регіону. Вони можуть себе виявляти у:

невідповідному, руйнівному використанні культурно-історичного простору, що і є головним ресурсом культурного туризму;

негативному впливові на соціокультурне середовище, обмежуючи форми та території соціокультурної діяльності та їх якість;

формуванні нових стереотипів про країни походження туристів, розважальний туризм діє акультурно, комерціалізуючи стиль життя;

посиленні впливів інфляції та корупції [46; 57].

Щоб запобігти негативним впливам туризму на розвиток Львівської області та використати його можливості, потрібне відповідне регулювання місцевими органами влади. Для оцінки можливостей культурного туризму у сталому розвитку території треба комплексно досліджувати його економічні, соціальні, культурні й екологічні впливи. Оскільки культурний туризм впливає на всі сектори суспільної діяльності, то він може бути інтегральною складовою стратегій розвитку різних галузей певної адміністративно-територіальної одиниці.

Кожна територія України, у тому числі й Львівщина, є потенційно привабливою та цікавою для розвитку культурного туризму. Збереження історико-культурної спадщини українського народу є невід'ємною частиною й важливим явищем вітчизняної історії. Подальшого наукового дослідження потребує державна правова база щодо використання, охорони та збереження історикокультурних об'єктів враховуючи виклики сучасності.

Експерти вказують й на суперечливість і неузгодженість окремих положень нормативно-правової бази, відсутність дієвої державної програми регулювання туризму, чітких методик і механізмів її реалізації, визначеної взаємодії між державними органами влади та підприємницькими структурами, їх роль і значення в процесах розвитку сфери туризму [57; 43].

Значні проблеми для розвитку культурного туризму в Україні та, зокрема на Львівщині, створюють негативні тенденції, що характеризують вітчизняну соціокультурну сферу і є на сьогодні актуальними:

збільшення відстані між інноваційним потенціалом культури та масовою здатністю його засвоєння й використання у щоденній соціокультурній практиці;

подальша тенденція соціального розшарування за такими показниками, як стиль життя, соціальна ідентичність, соціальний статус та соціальна позиція;

посилення процесів розмивання духовної самобутності української культури (небезпека її інтернаціоналізації, втрата історико-культурної самобутності окремих територій та малих містечок; уніфікація звичаїв, традицій та стилю життя; стандартизація культурних запитів унаслідок масованого тиражування західних зразків);

зменшення показників духовного життя суспільства (зростає розрив між спеціалізованим та побутовим рівнями культурного розвитку, що призводить до падіння художнього смаку, зменшення вимог до художнього рівня творів літератури, кіно, музики), переорієнтація масової свідомості з духовних, гуманістичних цінностей на цінності матеріального благополуччя та гедонізму;

культура починає втрачати свої функції соціальної регуляції, суспільної консолідації та духовно-морального самовизначення людини; цінності та норми, що становлять моральну вертикаль та духовний стрижень української культури, дедалі більше стають нестійкими, розмитими, суперечливими;

надмірна комерціалізація соціально-культурного життя, що призвело до зменшення безплатних культурних послуг, зміни пріоритетів культури із змістової складової на отримання прибутку, що обумовило стандартизацію культурних запитів, уніфікацію звичаїв, традицій, способу життя (особливо міського населення) за іноземними зразками, значну втрату національно-культурної ідентичності, нівелювання культурної індивідуальності, розвиток споживацтва [62; 11].

За даними опитування туроператорів м. Львова («Танго Тревел», «Відвідай», «Моноліт», «ЮНТА», «ВСЕСВІТ», «GalCruise», «Join Up!»), проведеного у довоєнному 2021 році, найбільше перешкоджають розвитку

культурного туризму певні тенденції, що, на жаль, підтверджують сталу практику у галузі туризму країни:

брак фінансування сфери туризму, у тому числі для підтримки та відновлення історичних об'єктів, незадовільна та недостатня залученість держави та приватного бізнесу до проблем розвитку культурного туризму (зокрема, як акцентують опитувані, розвиток туризму потребує залучення значних фінансових ресурсів, проте коштів місцевих бюджетів недостатньо, а вітчизняні та іноземні інвестори через тривалий термін окупності та несприятливий інвестиційний клімат в країні не поспішають вкладати кошти у туристичну сферу);

незадовільний стан туристичної інфраструктури, у тому числі відсутність інфраструктури на певних локаціях, «дилетантські методи» управління та обслуговування, низька якість сервісу;

незадовільний стан утримання пам'яток історико-архітектурної спадщини,

низький професійний рівень підготовки персоналу, незнання іноземних мов фахівцями з туризму;

зменшення частки в'їзного туризму, нерівномірне використання туристично-рекреаційного потенціалу та концентрація основних туристичних потоків у м. Львові, неефективне використання природно-рекреаційного потенціалу для розвитку сільського туризму, незначна частка ділового, активного туризму [67; 22].

Окреслені та систематизовані авторкою проблеми вже тривалий час присутні в розвитку культурного туризму досліджуваної області, а їх усунення потребує значних зусиль.

3.2. Перспективи та пріоритети розвитку культурного туризму в досліджуваній області

Львівська область має необхідний ресурсний та інфраструктурний потенціал для реалізації основної місії культурного туризму – сприяти вихованню національної злагоди, поваги, толерантності, вивчення спадщини нації, розуміння звичаїв і традицій народу, розуміння один одного на основі гуманітарних цінностей туризму. Отже, надзвичайно важливим є надання туристичних послуг, що характеризуються трьома найважливішими показниками в процесі обслуговування туристів – корисністю, ефективністю та якістю туристичного продукту.

У розвитку культурного туризму є безліч позитивних сторін, а саме він:
стимулює створення культурного продукту як туристичної пропозиції,
підтримує автентичність і достовірність культурної спадщини;

розвиває співпрацю пам'яткоохоронних інституцій, музеїв,
туроператорів, бізнесу;

розвиває свідомість громади через включення у формування власного образу та маркетингу області; продукує нові форми та методи комунікації й дидактики;

сприяє пошуку балансу між високою та масовою культурою;

сприяє пошуку спільних інтересів, формування спільних стратегій різних галузей.

З метою повноцінного ознайомлення туристів з культурно-історичною спадщиною доцільним є розширення мережі меморіальних музеїв і музейних комплексів у рамках національної системи туристично-екскурсійних маршрутів. Створення тематичних меморіальних музеїв чи комплексів є найефективнішою формою пристосування пам'яток історії до функціонування в ролі екскурсійних об'єктів культурного туризму. В області доцільно проводити подальші дослідження культурного туризму, розробляти та реалізовувати перспективні проекти, що зможуть вивести галузь на новий рівень розвитку.

Сучасний стан українського культурного туризму потребує посилення дій з боку суб'єктів туристичної діяльності та держави щодо вирішення його основних проблем з метою раціонального використання ресурсів та подальшого розвитку регіону. Розвиток управління культурно-пізнавальною індустрією туризму на Львівщині також потребує підтримки для злагодженого розвитку цієї сфери. Дослідження показують, що Львівська область має необхідні ресурси та матеріальну базу для розвитку культурного туризму. Однак, наявний потенціал використовується не повністю. Причиною цього є загальне зниження туристичної активності у зв'язку з російською агресією, відповідно, відсутність необхідних коштів для його відновлення. Рашисти продовжують воєнні злочини проти української спадщини, намагаючись стерти українську історію та ідентичність. Знищити українську культуру – одна з їхніх стратегічних цілей в цій війні!

З метою активізації розвитку культурного туризму на Львівщині доцільно, насамперед, вкладати державні кошти та залучати до цієї справи приватних інвесторів. Інвестиції в державний і приватний капітал мають спрямовуватися безпосередньо на захист і відновлення наявних туристичних ресурсів; для модернізації та розвитку матеріальної бази туризму; на розвиток туристичної інфраструктури; на просування, рекламу та залучення до регіону якомога більше вітчизняних та іноземних туристів. Реалізація передбачених заходів забезпечить зростання туристичних потоків і доходу від туристичної діяльності; збільшення зайнятості населення у туризмі та суміжних галузях; популяризацію Львівщини як території для культурно-пізнавального туризму, що є безпечною для подорожей, створить сприятливі економіко-правові й організаційні умови для надходження вітчизняних та іноземних інвестицій в туристичну сферу. Загалом, уся територія Львівської області є потенційно привабливою та цікавою для розвитку культурного туризму.

Успішність розвитку культурного туризму на Львівщині залежить від багатьох чинників, що у синергетичному поєднанні дають змогу отримати максимально можливий соціально-економічний ефект. Але навіть значний туристичний потенціал не дає гарантії успішного розвитку туристичної індустрії. Виконання цього завдання потребує реалізації спеціальних заходів з підвищення туристичної привабливості території області, що передбачає:

- оцінювання туристичної привабливості території за допомогою статистично-експертного методу;

- формування переліку можливих заходів щодо підвищення туристичної привабливості території;

- проведення маркетингових досліджень з метою прогнозування попиту на послуги туристичних підприємств області;

- оцінювання економічної ефективності функціонування туристичних підприємств;

- оцінювання рекреаційної місткості та потенціалу туризму;

- визначення економічної ефективності інвестицій у програмні заходи з підвищення туристичної привабливості території;

- регулювання туристичної привабливості території шляхом коригування державних програм розвитку туризму в області

До цих заходів варто додати й інші: збільшити обсяги використання інструментів державно-приватного партнерства для просування різноманітних програм з удосконалення транспортної та туристичної інфраструктури, збереження природних ресурсів та реконструкції пам'яток архітектури; сприяти збільшенню інвестицій для реалізації культурних програм на Львівщині засобами туризму. Це дасть змогу збільшити потоки іноземних і вітчизняних туристів, і, відповідно, збільшити надходження до місцевого та державного бюджетів.

Не менш важливим чинником розвитку культурного туризму, особливо в умовах сьогодення, є технологічні зміни та інновації. Загалом можна виокремити певні тенденції цифровізації у сфері туризму, серед яких:

поява роботів-співробітників аеропортів і готелів, які допомагають клієнтам орієнтуватися в аеропортах (швидко знаходити зону посадки пасажирів, об'єкти харчування та туалетні кімнати) та готелях (орієнтують гостей, де знаходиться їх номер, ресторан, фітнес-зал, а також можуть підказати зручний маршрут до визначних пам'яток);

персоніфікація підходів до організації турів за допомогою адаптованих до різних операційних систем (IOS, Android) мобільних застосунків. Багато великих туристичних операторів розробляють програми з дуже зручним і зрозумілим інтерфейсом, що дає змогу звичайним користувачам підбирати собі індивідуальний тур з персоніфікованим набором послуг. Така тенденція все більше сприяє зниженню популярності пекідж-турів (англ. package tour – пакетний тур), із заздалегідь визначеним набором послуг, оскільки турист сьогодні хоче сам брати участь у розробці свого туристичного продукту;

збільшення ролі мобільних пристроїв під час бронювання туристичних послуг.

Перевагами від процесу цифрової трансформації туристичної галузі є:

1) для споживача:

поглиблення знань клієнта (туриста/екскурсанта) про послуги та їх характеристики, у наданні яких він зацікавлений;

відсутня потреба у спеціальних знаннях для бронювання туру на цифрових платформах туристичних дестинацій та на сайтах компаній (або за допомогою мобільних застосунків);

можливість оплачувати послуги онлайн, не виходячи з дому;

можливість детально ознайомитися з кожною туристичною дестинацією, використовуючи пошукові системи, відеоролики на Youtube, прочитавши відгуки на різноманітних туристичних форумах.

II) для туристичних агенцій:

скорочення часу формування турів для туристичних агенцій та потенційних клієнтів; туристичним фірмам достатньо наявності інтернету, комп'ютера та спеціальних програм (наприклад, Amadeus) для індивідуального формування та розрахунку вартості туру;

наявність механізму «розумних» платежів, що спрощують процес оплати клієнтом одержаної послуги, а також заповнення відповідних платіжних банківських документів;

можливість управління бізнесом віддалено – без прив'язки до конкретного офісу;

використання хмарних технологій дає змогу туристичним компаніям ефективно функціонувати в онлайн-режимі та здійснювати оновлення свого програмного забезпечення;

використання цифрових інструментів і різних метрик (Google.Analytics) дає змогу маркетологам туристичних агенцій аналізувати споживчу поведінку на ринку туристичних послуг крізь призму «цифрової візуалізації», а SMM-фахівцям максимально швидко підлаштовувати цифрові платформи та сторінки в соціальних мережах під бажання клієнта (ефективно їх оптимізуючи).

На думку львівських туроператорів, варто вжити певних заходів для активнішого розвитку культурного туризму у Львівській області, серед них:

залучення інвестицій в розбудову туристичної галузі області, активізація туристичної діяльності у малих містах та районах області;

інформаційний супровід, рекламування та популяризація не тільки відомих туристичних дестинацій, а й інших, не менш цікавих, але менше відомих об'єктів;

покращення туристичної та рекреаційної інфраструктури (ремонт автомобільних доріг, підвищення якості пасажирських перевезень, облаштування відпочинкових територій та ін.);

активна промоція Львівщини як туристичної дестинації, створення якісного туристичного продукту, що дасть змогу забезпечити ефективне використання туристичного та рекреаційного потенціалу області та підвищити її конкурентоспроможність;

розвиток різних форм активного туризму, зокрема розробити та впровадити нові культурологічні маршрути для велосипедного, водного, гірськолижного, пішохідного туризму.

Переваги та недоліки потенціалу розвитку культурного туризму Львівської області оцінено за допомогою SWOT-аналізу (Таблиця 3.1).

Таблиця 3.1. SWOT-аналіз розвитку культурного туризму Львівщини

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
вигідне географічне розташування; унікальна історико-культурна спадщина; багатий природно-рекреаційний потенціал; розгалужена система транспортних комунікацій; інвестиційна привабливість регіону;	недостатній рівень розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури; недостатня розвиненість інфраструктури готельно-туристичного комплексу області, стан її ще не відповідає світовим стандартам у туризмі;

<p>широкий спектр можливостей організації різних видів туризму;</p> <p>організація екскурсій без залежності від сезону;</p> <p>значний потенціал розвитку релігійного (паломницького) туризму завдяки наявності великої кількості культових об'єктів різних віросповідань і конфесій;</p> <p>значна кількість санаторно-курортних закладів;</p> <p>наявність регіональних програм розвитку туризму;</p> <p>зростання конкуренції на ринку туристичних послуг;</p> <p>активна позиція населення стосовно розвитку туризму в області.</p>	<p>незадовільний стан доріг;</p> <p>відсутність або необлаштованість під'їздів до багатьох туристичних об'єктів;</p> <p>неефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу в сільській місцевості як одного з чинників зменшення безробіття;</p> <p>недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази в галузі культурного туризму;</p> <p>слабка взаємодія місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення розвитку культурного туризму в області;</p> <p>низька якість та недостатній асортимент туристичних послуг;</p> <p>недостатність туристичної інформації як для туристів, так і для підприємств, що надають послуги у сегменті культурного туризму (рекламної продукції, інформації про область, недосконалість бази даних щодо туристично-рекреаційних об'єктів).</p>
Можливості (О)	Загрози (Т)
<p>зростаючий інтерес українських та іноземних громадян до історико-культурної спадщини;</p> <p>використання географічного положення для збільшення туристичних потоків;</p> <p>оптимізація різних елементів туристичної та відпочинкової інфраструктури;</p> <p>доступність сучасних інформаційних технологій для діджиталізації;</p> <p>альтернативні джерела фінансування;</p>	<p>триваюча російська військова агресія;</p> <p>руйнування та занепад історико-культурних пам'яток;</p> <p>зниження платоспроможного попиту населення;</p> <p>несприятлива економічна ситуація в країні;</p> <p>нестабільність курсу валют; недосконалість податкова система;</p> <p>складна екологічна ситуація в країні та області.</p>

здорова конкуренція у сегменті культурного туризму; освоєння нових туристичних ринків.	
---	--

З метою ефективного використання потенціалу культурного туризму Львівщини необхідно вжити заходи щодо:

використання механізмів державно-приватного партнерства, у формі концесій, для реалізації проектів з модернізації туристичної й транспортної інфраструктури, освоєння природних ресурсів, реконструкції, збереження та реставрації культурних пам'яток;

проведення заходів гуманітарного характеру з метою забезпечення розвитку культурного туризму;

реалізації обласної та місцевих програм розвитку інвестиційної діяльності на територіях, що володіють істотним історико-культурним потенціалом, через створення інвестиційних фондів, кластерів, інших об'єктів інвестиційної інфраструктури, залучення коштів іноземних інвесторів, трудових мігрантів;

стимулювання розвитку системи підготовки, перепідготовки спеціалістів та підвищення кваліфікації кадрів у туристичній сфері, включаючи залучення іноземних спеціалістів і фахівців;

популяризації можливостей і переваг історико-культурного комплексу області шляхом участі у регіональних, національних і міжнародних туристичних виставках, салонах, ярмарках, форумах.

Механізмом вирішення проблем у сегменті культурного туризму є стратегічно орієнтована державна політика, що визнає культурний туризм одним з основних пріоритетів держави, передбачає впровадження економіко-

правових механізмів успішного ведення туристичного бізнесу, інвестиційних механізмів розвитку туристичної інфраструктури, інформаційно-маркетингових заходів з формування туристичного іміджу держави. Державна політика на рівні регіону й області повинна формуватися на основі сучасних технологій, засобів масової інформації, популяризації та розвитку культурного туризму.

ВИСНОВКИ

У результаті опрацювання значної кількості наукових джерел авторка

дійшла таких висновків.

1. Визначено теоретико-методологічні засади дослідження розвитку культурного туризму в Львівській області, осмислено сутність термінологічного апарату кваліфікаційної роботи. Аналіз основних підходів до трактування поняття "культурний туризм" дав авторці підстави сформулювати власну позицію щодо розуміння суті зазначеної дефініції, а саме: «культурний туризм - це відвідання історичних, культурних або географічних визначних пам'яток». Мета таких подорожей – ознайомитися з унікальними пам'ятками (історії, архітектури, мистецтва; етнічними особливостями території; сучасним життям народу та ін.).

Багато міжнародних організацій зосереджують свою діяльність на «культурному» напрямі туризму у формі концепцій, проектів, конгресів, конференцій, декларацій, конвенцій. Ця діяльність зумовлена входженням світової цивілізації в епоху глобалізації, загрозою нівелювання, часткової зміни або повного зникнення національних культур, збільшенням природних і техногенних катастроф, воєн і терористичних актів, які також можуть призвести до знищення культурної спадщини. Тому місією культурного туризму є зближення народів, виховання поваги, терпимості, взаєморозуміння на основі гуманітарних цінностей туризму. Основним принципом культурного туризму є принцип його стійкого розвитку, що має на увазі підтримку місцевої культури, збереження культурних і природних об'єктів та поліпшення життєвого рівня місцевого населення.

2. Об'єктивно проаналізовано рівень наукового опрацювання досліджуваної теми зарубіжними та українськими вченими. Зокрема, виявлено, що науковцями достатньо ґрунтовно досліджено: теоретико-методичні засади розвитку культурного туризму; понятійно-термінологічний апарат; його ресурсний та інфраструктурний потенціал; сучасний стан організації

культурного туризму на львівських теренах; туристично-екскурсійні дестинації та локації, що забезпечують обслуговування значного потоку туристів і екскурсантів; проблеми, що гальмують розвиток культурного туризму на Львівщині; перспективні напрями та пріоритети розвитку культурного сегменту туризму на досліджуваній території в післявоєнний період та ін.

Визнаючи напрацювання науковців з питань функціонування туризму, зокрема культурного, доводиться констатувати недостатню вивченість, несистематизованість і відсутність узагальнень щодо розвитку культурного туризму Львівщини, особливо з урахуванням викликів сучасності. Саме ця обставина й спонукає до з'ясування науково-теоретичного та методологічного підґрунтя дослідження, стану використання наявного потенціалу культурного туризму Львівщини, рівня його розвитку, розкриття тенденцій цифровізації у туристичній галузі, а також характеристики культурного туризму Львівщини в умовах російської збройної агресії.

3. Висвітлено ресурсний та інфраструктурний потенціал культурного туризму досліджуваної області. Детально досліджено природні, історико-культурні та соціально-економічні умови й ресурси розвитку культурного туризму в Львівській області. Доведено, що ресурсний потенціал є фундаментальним підґрунтям і базисом для створення затребуваного, інноваційного та конкурентоспроможного продукту культурного туризму для числених українських та іноземних споживачів. Необхідною умовою ефективного функціонування сфери туризму є наявність високорозвиненої туристичної інфраструктури, що повинна відповідати світовим стандартам і забезпечувати комфортний відпочинок туристам, які подорожують з метою пізнання історико-культурного надбання українства.

4. Здійснено аналіз розвитку культурного туризму в Львівській області на сучасному етапі. Зокрема, розкрито особливості виробництва туристично-

екскурсійного продукту культурологічного спрямування в умовах воєнного стану. Проаналізовано зміст і тематику культурологічних маршрутів, досліджено туристичноекскурсійний потік, охарактеризовано категорії нинішніх туристів і екскурсантів, розкрито популярні DESTИНАЦІЇ та локації культурного туризму, де реалізуються відповідні туристично-екскурсійні послуги та товари. Висвітлено інноваційний досвід організації культурного туризму на Львівщині. Доведено, що навіть у надскладних реаліях воюючої країни, туристично-екскурсійну діяльність, зокрема й культурологічної її складової, не припинено, вона продовжується, напрацьовуються нові форми та методи роботи з туристами й екскурсантами, які надають перевагу культурному туризму.

5. Досліджено та систематизовано нагальні проблеми організації культурного туризму в Львівській області у надзвичайно складних сучасних умовах, головною з яких є повномасштабна російська агресія. Після повернення до мирного життя культурний туризм на Львівщині зможе відновлюватися достатньо швидкими темпами за рахунок задоволення відкладеного через війну попиту. Однак, необхідно враховувати низку ускладнюючих чинників: зменшення чисельності та зміна структури населення через зовнішню міграцію та інші негативні наслідки війни; помітне зниження рівня реальних доходів українських громадян; зміна пріоритетів у використанні сімейних бюджетів під час і після війни та ін. Наголошено, що розгром російської воєнної машини та перемога України дозволить поступово вирішити актуальні проблеми розвитку культурного туризму в Україні в цілому та в Львівській області зокрема, призведе до відновлення та поступального розвитку вітчизняного туристично-екскурсійного руху.

6. Окреслено перспективні напрями розвитку культурного туризму на терені Львівщини, що мають усі необхідні передумови для реалізації після

перемоги над російськими агресорами. Культурний туризм безумовно лишатиметься важливою структурною складовою туристичної сфери Львівської області у поствоєнний період, проте обґрунтоване прогнозування змін в його структурі та динаміці стане можливим з урахуванням реалій військово-політичного, соціально-економічного, демографічного стану України та її регіонів після завершення воєнних дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Александрова С. А., Богдан Н. М., Нохріна Л. А. Детермінанти розвитку туризму: колект. монографія / за заг. ред. І. М. Писаревського. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 159 с.

2. Алексєєва Н. Ф. Регіональні аспекти стратегії розвитку туристичної індустрії / Н. Ф. Алексєєва, Л. М. Сакун // Економіка. Управління. Інновації. 2012. №2 (8). [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2012_2_3
3. Антохів В. Р. Проблеми та напрями використання туристично-рекреаційного потенціалу міста Жовква: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. "Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку" (м. Умань, 30-31 жовтня 2019 р.). Умань: Візаві, 2019. С. 161-163.
4. Бабов К., Нікіпелова О., Мокієнко А. Львівська область: курортно-туристичні дестинації - сучасний погляд: Матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. «Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика» (м. Львів, 31 жовтня - 1 листопада 2018 р.). Львів: ЛТЕУ, 2018. С. 24-27.
5. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. Наукові перспективи. 2022. № 5(23). С. 168-180.
6. Батиченко С. П. Львівщина як осередок розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні / С. П. Батиченко, Л. В. Мельник, А. Д. Щербань // Молодий вчений. 2018. № 10. С. 452-455.
7. Батьковець Г.А., Ланда О.О. Розвиток туристичної інфраструктури Львівщини. Торгівля, комерція, підприємництво. 2013. Випуск 15. С.108-110.
8. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія. / О. О. Бейдик. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. 395 с.
9. Березівська О. Й., Березівський З. П. Стан і перспективи розвитку туристичної галузі у Львівській області. Аграрна економіка. 2021. Т. 14. № 1-2. С. 103-109.
10. Белуха О.М., Павліш Л.В. Розвиток туристичної галузі Львівської області в контексті реалізації регіональної туристичної політики. Науковий вісник НЛТУ України. 2012. Вип. 22.7. С. 38-43.
11. Бігус М. М. Аналіз сучасного стану туристичного бізнесу Львівщини у контексті глобалізаційних процесів / М. М. Бігус // Науковий вісник

Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 14. С. 124-128.

12. Бордун О. Ю. Теоретичні та прикладні засади дослідження міжобласних туристичних потоків України (на прикладі Тернопільської та Львівської областей). Історія української географії. 2012. Вип. 26. С. 78-84.

13. Бордун О. Ю., Мальська М. П. Гео-соціо-економічна характеристика медичного туризму міста Львова (теорія та методика впровадження): монографія. Riga: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2018. 101 р.

14. Бордун О., Шевчук В., Монастирський В., та ін. Втрати та напрями порятунку туристичного бізнесу України в умовах війни. Вісник Львівського університету. Серія економічна. 2022. Випуск 62. С. 178–196.

15. Бошота Н. В. Конкурентоспроможність підприємств індустрії туризму в Україні: теорія, методологія, практика: монографія. Ужгород: Ліра, 2020. 336 с.

16. Булатов С.В. Туристсько-рекреаційний потенціал Львівської області: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства» (м. Запоріжжя, 25 листопада 2022 р.). Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2022. С.77-79.

17. Вархоляк Х. В., Миронов Ю. Б. Музичні фестивалі як об'єкти туристичної привабливості Львівської області: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. "Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України" (м. Одеса, 15 квітня 2020 р.). У 3-х т. Одеса: Одеський національний економічний університет, 2020. Т.1. С. 38-41.

18. Вільчинська О. Тенденції розвитку закладів ресторанного господарства у Львові / О. Вільчинська, В. Гуцуляк. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/22779/1/StudN_2019_8_73.pdf

19. Влащенко Н. М. Брендинг та просування туристської дестинації на основі транскордонного співробітництва / Н. М. Влащенко // Економічний форум. 2016. № 3. С. 92-97

20. Гаврилюк А. М. Державна політика у сфері туризму в Україні: соціогуманітарний вимір: монографія. Київ: Ліра-К, 2020. 426 с.

21. Гагарінов А.Є. Туристичні ресурси Львівської області: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та

готельно-ресторанного господарства» (м. Запоріжжя, 25 листопада 2022 р.). Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2022. С.100-102.

22. Гірняк Л. І., Барна М. Ю. Стан та проблеми розвитку туристичної індустрії у Львівській області: матеріали ІV міжнар. наук.-практ. конф. "Інновації в управлінні асортиментом, якістю та безпекою товарів і послуг" (м. Львів, 24 листопада 2016 р.) Львів: Растр-7, 2016. С. 308-311.

23. Гірняк Л. І. Розвиток готельного господарства у Львові: тенденції та перспективи / Л. І. Гірняк, Т. В. Мосінг // Інновації в управлінні асортиментом, якістю та безпекою товарів і послуг: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 7 грудня 2017 р.). Львів, 2017. С. 297– 299.

24. Голиборода І. Перспективи розвитку військово–історичного туризму на Львівщині / І. Голиборода // Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини. 2012. Вип. 29 (2). С. 45-50.

25. Головне управління статистики Львівської області. URL: <https://lv.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 07.02.2024)

26. Голод А. Безпека регіональних туристичних систем: теорія, методологія та проблеми гарантування : монографія / А. Голод. Львів: ЛДУФК, 2017. 340 с.

27. Горин І. Природні туристично–рекреаційні ресурси Львівщини: структура, оцінка потенціалу та характеру сучасного використання / І. Горин // Рекреаційна географія і туризм. Наукові записки. 2018. № 2. С. 26-34.

28. Грановська В. Г., Кацемір Я.В., Фесенко Г.О. Індустрія туризму як вектор конкурентоспроможного регіонального розвитку: монографія. Херсон: Олді-Плюс, 2020. 153 с.

29. Гузар І. Привабливість бренду м. Львів для туристів: матеріали ІV міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми і тенденції розвитку сучасної економіки в умовах інтеграційних процесів: теоретичні та практичні аспекти» (м. Херсон, 17-18 жовтня 2019 р.). Херсон: Видавництво ФОП Вишемирський В. С., 2019. С.426-427.

30. Давиденко Д.В. Особливості розвитку туризму Львівської області: Матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. "Актуальні питання економічного розвитку в сучасних умовах" (м. Херсон, 26-27 березня 2020 р.). Херсон: ФОП Вишемирський В. С., 2020. С.181-183.

31. Давиденко Д. В. Перспективи розвитку туризму Львівської області: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. "Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку" (м. Умань, 30-31 жовтня 2019 р.). Умань: Візаві, 2019. С.163-164.
32. Деділова Т., Носирев О., Осипова С. Стратегічна концепція відбудови туристичного потенціалу України у поствоєнні часи. Соціально-економічні проблеми і держава. 2022. №. 1 (26). С. 46-54.
33. Жук Ю., Боровець З. Інфраструктура гостинності у Крехівському монастирі Львівської області як стимул зростання паломницьких туристичних потоків: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Сакральне та туризм» (м. Київ, 28 квітня 2023 р.). К.: ТОВ «Геопринт», 2023. С. 208-210.
34. Жук Ю. І., Назарук М. М. Проблеми та перспективи розвитку туризму в малих історичних містах Львівської області: матеріали Х Всеукраїнських наукових Таліївських читань. Харків, 2014. С. 66-71.
35. Запотоцький С., Горін І. Туристично-рекреаційний потенціал Львівської області: географічні особливості використання та відтворення. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2018. № 1(70). С. 72–79.
36. Зінько Ю., Мальська М., Антонюк Н. Розвиток туристичних продуктів і інвестицій на Львівщині. Соціально-економічне гуртування у контексті модернізації транскордонних регіонів. Жешів, 2008. С. 393-404.
37. Зінько Ю. Формування міжнародного геопарку «Скелясті Бескиди» як центру геотуризму. Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2008. Вип. 24. С. 83-93.
38. Каднічанська М. Особливості розвитку екотуризму у національних природних парках Львівщини. Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2008. Вип. 24. С. 101-105.
39. Клапчук О. О. Туристично-рекреаційні ресурси Львівської області: Територіальна диференціація, оцінка, напрямки використання: автореф. дис. на

здобуття наук. ступеня канд. географ. наук.: спец. 11.00.02 "Економічна та соціальна географія" / О. О. Клапчук. Львів, 2011. 20 с.

40. Ковальчук І. Природні ресурси Львівської області як чинник розвитку бальнеологічного туризму регіону. Актуальні питання використання та охорони земельних ресурсів: матеріали. 2021. С. 154-156.

41. Кузик С. П. Географія туризму [Електронний ресурс]: навч. посіб. для студ. географ. вузів III—IV рівнів акредитації / С. П. Кузик. — Режим доступу: http://www.pidruchniki.ws/1584072043738/turizm/geografiya_turizmu

42. Мандюк Н. Л. Фактори сталого розвитку туризму гірських територій Львівської області. Географія та туризм. 2017. Вип. 40. С. 88-96.

43. Мандюк Н. Формування політики просування туристичного продукту Львівської області. Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2008. Вип. 24. С. 187-191.

44. Мельниченко О. А., Шведун В. О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні: монографія. Харків: Вид-во НУЦЗУ, 2017. 153 с.

45. Мігущенко Ю. В. Проблеми та перспективи розвитку туристичної галузі Львівської області / Ю. В. Мігущенко // Ефективна економіка. 2015. № 11. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_92.

46. Міценко Н., Міщук І., Шепіда М. Туристичні кластери як стратегічний напрям розвитку туризму на Львівщині: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. «Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика» (м. Львів, 27-29 жовтня 2021 р.). Львів: ЛТЕУ, 2021. С.182-185.

47. Мороз С. Р. Перспективи розвитку оздоровчого туризму у Львівській області: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. «Сучасні тенденції розвитку туризму». Частина II. Миколаїв: ВП «МФ КНУКІМ», 2015. С.72-74.

48. Ольшанська О. В., Мельник А. О. Регіональні туристичні кластери як важливий чинник економічного зростання. Розвиток регіональної економіки. 2017. № 12. С. 212-216.

49. Офіційний туристичний сайт Львівщини [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.lviv-region.travel/ua/cat/lviv-region>

50. Офіційний сайт Центру розвитку туризму міста Львова [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://lviv.travel/>
51. Офіційний сайт Львівської обласної державної адміністрації. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://loda.gov.ua/oda/upravlinnya/departament-z-putankultury-natsionalnostej-tarelihi>
52. Павліш, Л. Львівщина як перспективний регіон України для розвитку туризму та рекреації. Торгівля, комерція, підприємництво. 2015. С. 124-128.
53. Паска М. З., Радзімовська О. В. Ресторанний туризм як новий напрям на туристичному ринку Львівщини. Наукові записки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. Географічні науки. 2022. № 2 (3). С. 65-70.
54. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: колект. монографія / Н. В. Бошота та ін.; за наук. ред. проф. І. М. Волошина та проф. Л. Ю. Матвійчук. Луцьк: ІВВ Луц. НТУ, 2018. 340 с.
55. Писаревський І. М., Мелешко К.К. Туристсько-рекреаційний потенціал як елемент конкурентоспроможності територій. Бізнес Інформ. 2019. № 12. С. 148-154.
56. Посацький Б., Ярема О. Передумови формування транскордонних туристичних агломерацій на прикладі Львівської області: збірник наукових праць "Досвід та перспективи розвитку міст України". 2010. №18. С. 96-103.
57. Про туризм: Закон України зі змінами та доповненнями URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення 15.02.2024 року).
58. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження Кабінет Міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80n9> (дата звернення 26.02.2024).
59. Програма розвитку туризму та курортів у Львівській області на 2021-2025 роки. Львівська обласна рада Львівська обласна державна адміністрація. 2021. URL:https://loda.gov.ua/upload/users_files/32/upload/Programa%20rozvYtku%20turYzmu%20u%20L_vivs_kiy%20oblasti%20na%202021-2025%20rokY.pdf. (дата звернення: 20.03.2024)

60. Регіональний туризм: стратегія, ресурси, перспективи розвитку: монографія / Н. П. Мешко, В. Є. Редько, О. П. Крупський. Дніпро: Акцент, 2016. 320 с.
61. Роїк О. Р. Дослідження сучасного стану та тенденцій готельного господарства Львівської області / О. Р. Роїк, Я. Д. Сулятицька // Ефективна економіка. 2020. Вип. 6. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>
62. Роїк О. Р., Лущик М. В. Стратегічні напрями сталого розвитку туризму у Львівській області з урахуванням сучасного стану. Економіка та суспільство. 2018. Вип. 17. С. 158-164.
63. Рутинський М. Й. Львівщина: територіальна організація рекреаційно-туристичної сфери та сучасний турпродукт регіону / М. Й. Рутинський // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Географія. 2008. Вип. 16. С. 78–86.
64. Савіцька О. П. Культурний туризм: реалії та перспективи розвитку у Львівській області / О. П. Савіцька, М. В. Марущак // Науковий вісник НЛТУ України. 2014. Вип. 24 (1). С. 376-383.
65. Самко О. О. Організаційно-економічний механізм реалізації туристичного потенціалу регіону. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2013/6.pdf (дата звернення: 10.02.2024).
66. Саркісян Г. О. Інноваційний розвиток регіональних туристичних ринків: теорія, методологія, практика: монографія. Харків: Друкарня Мадрид, 2020. 406 с.
67. Смирнов І. Г. «Концепція децентралізації туризму» у Львові як відображення логістичної стратегії сталого розвитку урботуризму в умовах овертуризму: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. "Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку" (м. Умань, 30-31 жовтня 2019 р.). Умань: Візаві, 2019. С. 85-88.
68. Статистичний щорічник Львівської області за 2022 рік. Головне управління статистики у Львівській області. Львів, 2021. 345 с.
69. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року : Розпорядження КМУ від 16 березня 2017 р. № 168–р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/168–2017–%D1%80>.

70. Стратегія розвитку гірських територій Львівської області на 2018-2022 роки, Львів 2017 р. Міністерство розвитку громад та територій України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.minregion.gov.ua> › „Львівська обласна державна адміністрація <https://www.minregion.gov.ua> › uploads › 2018/08
71. Ступень М., Дудяк Р., Ступень Р., Рижок З. Проблеми розвитку галузі туризму у Львівській області. Аграрна економіка. 2018. Т.11. № 3-4. С. 48-54.
72. Ступень М. Г., Березівська О. Й., Дудяк Р. П. Сучасний стан і перспективи розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Львівської області. Аграрна економіка. 2019. Т. 12. № 1-2. С. 32-37.
73. Тимошенко О. В., Мельник А. О. Сучасний рівень розвитку туризму у Львівській області. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління. 2019. Том 30. № 6. С. 82–86.
74. Топорницька М.Я. Територіальна організація та перспективи розвитку етнофестивального туризму у Львівській області. Географія та туризм. 2012. Вип. 21. С. 89-96.
75. Туристична діяльність та колективні засоби розміщування у Львівській області / за ред. С. І. Зимовіної. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2018. 88 с.
76. Туристичний потенціал Львівської області. URL : https://studwood.ru/1186051/turizm/turistichniy_potentsial_lvivskoyi_oblasti.
77. Фарат О. В., Марущак М. В. Інноваційні напрями розвитку туристичної галузі Львівського регіону. Економіка. Управління. Інновації. 2012. №2(8). С. 110-116.
78. Худоба В. Роль екосистемних послуг національних природних та регіональних ландшафтних парків для рекреації та екологічного туризму на Львівщині: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасна наука та освіта: стан, проблеми, перспективи» (м. Полтава, 20-21 березня 2023 р.). Полтава: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2023. С. 685-687.
79. Чорний О. Найкращі часи – попереду. Що відбувається з туризмом в Україні під час війни. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/samy-e-rkie-vremena-vpered-i-proishodit-turizmom-1657645856.html>

80. Центр туристичної інформації Львів, Жовква [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.touristinfo.lviv.ua.](http://www.touristinfo.lviv.ua), info@zhovkva-tour.info
81. Шевелюк М. М. Особливості розвитку структурних компонентів культурного туризму Львівщини / М. М. Шевелюк // Культура і сучасність : альманах. 2019. Вип. 2. С. 222-226.
82. Юрченко Ю. Ю. Імперативи сталого розвитку туризму в Україні: монографія. Київ: Аграр Медіа Груп, 2018. 166 с.
83. Юхновська Ю. О. Формування та розвиток регіонального потенціалу туристичної галузі: монографія. Дніпро, Запоріжжя: Просвіта, 2020. 312 с.